

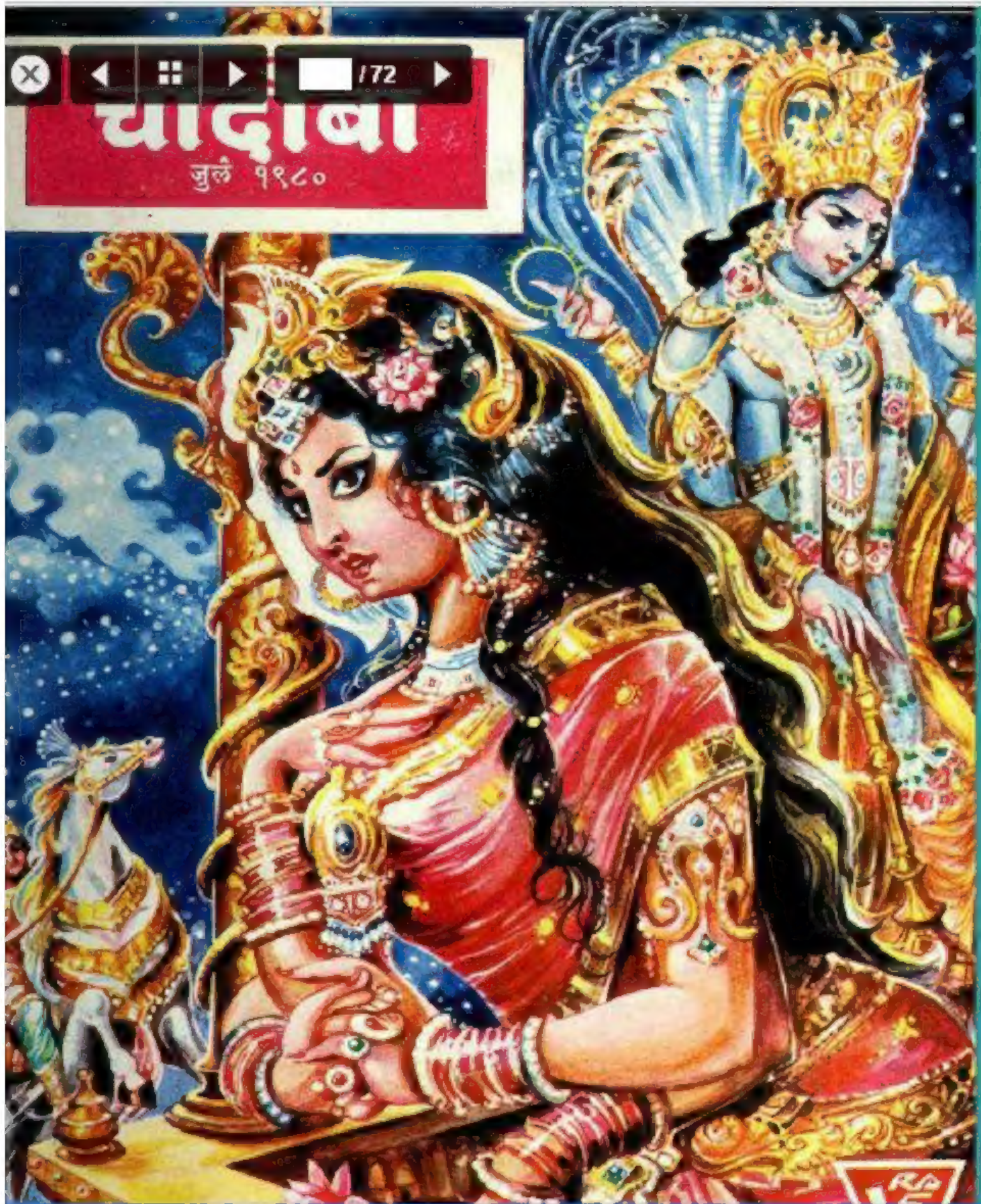

172

यादावा

जुलै १९८०

प्रश्नोत्तर

ने. हरिशंकर, रायगड

प्र.: पृथ्वी व पृथ्वीवरील प्रत्येक वस्तूवर गुरुत्वाकर्षणशक्ती आहे. म्हणून सर्व वस्तू पृथ्वीला चिकटून असतात. अशाच तऱ्हेने सूर्याच्या गुरुत्वाकर्षणाने सूर्यमंडळातील ग्रह सूर्याला चिकटून कां रहात नाहीत?

उ.: या बाबतीत 'गति'चा नियमही लक्षात घ्यावा लागतो. राकेटच्या सहाय्याने असित गति प्राप्त झालेल्या इतिहास तपस्व्याला पृथ्वीची गुरुत्वाकर्षण शक्ती पृथ्वीच्या बाहेरगाऱ्याला फिरवू शकते. परंतु पृथ्वीकडे आकृष्ट करू शकत नाही. चंद्राला जी स्वतःची 'गति' असते त्यामुळेच तो पृथ्वीवर पडत नाही व तो काही अंतरावर पृथ्वीच्या सभोवती फिरतो. हेच पहा, कुटबोवतार लाय सारल्यावर तो पृथ्वीच्या गुरुत्वाकर्षणाविरोध कर आकाशात जाऊन त्याची 'गति' कमी होईपर्यंत पृथ्वीकडे खाली येत नाही तद्वतच ग्रह आपल्या 'गति'मुळे सूर्यावर आदळत नाहीत व सूर्याच्या सभोवती निश्चित परिघीत फिरत राहतात.

तठमभराव, बेळगाव

प्र.: पाण्याला काही रंग नसतो. परंतु पाण्यावर जेव्हा प्रकाशाचा झोत पडतो तेव्हा त्याने परावर्तन किंवा शोषण द्यायला हवे. म्हणजे ते पांढरे, काळे किंवा इतर एखाद्या रंगाचे दिसायला हवे. परंतु तसे होत नाही, कारण काय?

उ.: सर्व रंग असलेल्या सूर्यप्रकाशाला शोषण करण्याची शक्ति असलेल्या वस्तू काळ्या दिसतात व प्रकाशाला परावर्तन करू शकल्याच्या वस्तू पांढऱ्या दिसतात. सूर्यप्रकाशातील काही रंगांना मात्र शोषण करू शकलेल्या वस्तू शोषण केलेल्या रंगाच्या दिसतात. (उदा. राने हिरव्या रंगाची; फुले निरनिराळ्या रंगाची दिसतात) पाणी कोणताही रंग शोषण करू शकत नाही म्हणून पाण्यातून प्रकाश प्रसरण होते वेळी सर्व रंग दिसतात. प्रकाशाला परावर्तन करण्याची शक्ती पाण्यात थोडी फार असते. रानाच्या सगळी काढव्यांत सर्व प्रकारचे रंग प्रतिबिंबित होतात आपल्याला दिसतात. पाण्याला स्वतःचा रंग नसल्याचे हेच कारण आहे.

अघटित अनपेक्षित

[८३]

माणव देशाच्या चंपकवती नामक एका मी तुझ्याच जवळ रहावे म्हणतो यापुढे." जंगलात एक कावळा व एक हरण कोव्हा म्हणाला. हरणाने ते मान्य केले. संध्याकाळपर्यंत दोघे जंगलात फिरत राहिले आणि काळोख पडू लागल्यावर हरणाच्या घरी आले. सुबुद्धी नावाचा कावळा हरणाचा मित्र होता व चांप्याच्या बाडावर बसलेला होता. त्याने हरणाला एका कोव्हाला घेऊन येत असलेला पाहून विचारले—"मित्रा, हा कोण रे?" "हा सुबुद्धी नावाचा कोव्हा आहे. आपल्याशी मैत्री व्हावी म्हणून आला आहे." हरण म्हणाले. तेव्हा कावळा म्हणाला—"मित्रा, अनोळखी व्यक्तीशी एकदम इतकी मैत्री करणे बरोबर नाही. कोणाचे ही कुळगोश व स्वभाव कळवमाहिनाम त्याला मान्य देणे कोक्याचे असते. एका मांडराला बरो-

वर न ओळखल्यामुळे जरदंगव नावाचे गिधाड आपला प्राणच गमावून बसले.”

“ते कसे काय?” हरणाने विचारल्यावर कावळा गोष्ट सांगू लागला.

जरदंगव व दीर्घकर्ण

गनेच्या काठी गुधकूट नावाचा एक पर्वत होता. त्या पर्वतानरच्या एका मोठ्या झाडाच्या ओळीत एक गिधाड रहात असे. दुर्दैवाने त्याचे डोळे व नसे कुचकामाची माली. त्या झाडावर राहणारे इतर पक्षी त्या गिधाडाला आपल्या आहाराचा काही अंश त्या गिधाडाला खाऊ देत. त्यामुळे गिधाड त्या पक्षांच्या पिलांचे रक्षण करी.

एकदा सर्व पक्षी चाण्याच्या शोषाचे बाहेर गेले असता त्यांच्या पिलांना खाण्याच्या हेतूने दीर्घकर्ण नावाचे एक मांजर आले. त्याला पाहून पक्षांची पिले ओरडू लागली. त्याच वेळी गिधाडाला पाहून दीर्घकर्ण विचार करू लागला— “माता आपल्यालाच भोस मिळणार! तरी डोक्यावर आकाश कोसळलेच आहे तर त्यातून ही काही मांज निघतो का, पाहिले पाहिजे. गिधाडाने आपल्याला पाहिलेच आहे. आता पळणेमुद्धा शक्य नाही. पहिल्याने त्याचा विश्वास संपादन केला पाहिजे व नंतर जवळजावचे.”

त्यानंतर दीर्घकर्ण गिधाडाजवळ जाऊन म्हणाले— “नमस्कार आजोबा!”

“कोण रे तू?” गिधाडाने विचारले.

“मी दीर्घकर्ण, मांजर!” मांजर म्हणाले.

“वाळता हो, नाहीतर तुम्ही नरबीच घरीन.” गिधाड म्हणाले.

“तुम्ही मी म्हणतो ते ऐकून तर क्वाळ? त्यानंतर माझा जीव घ्या किंवा आणखी काही करा. मी एका विनिष्ट जातीचा किंवा जुळात असलेला आहे एवढ्यावरच माझा आदर न करणे किंवा माझा जीव घ्यायला तयार होणे योग्य होईल का? सामान्यपणे कोणाचेही आचरण व स्वभाव कळल्यावरच त्याचा आदर

की कदाचित् धर्माचे अध्ययन आपले पूर्ण झालेले नाही. कारण धर्मशास्त्राप्रमाणे अतिथि अभ्यागत शत्रू असला तरी त्याचे योग्य अतिथि करणे, ज्या झाडाला लोक बगब मारतात त्यांना सुद्धा ते माठ आपल सांजवी प्रेमाने देते. या उलट माघारी परतवलेला अतिथि आपल्याबरोबर माघारी परतवणाऱ्या मुनमानाचे पुण्यमुद्धा घेऊ जातो. कारण अतिथि हा सर्व देवांचा प्रतिनिधी असतो.” मांजर म्हणाले.

गिधाड त्याला उत्तर देत म्हणाले— “मांजरे पंजमुद्धा न फुटलेल्या पक्षांच्या पिलांना आवडीने खातात. येथे तशीच पक्षांची पिले आहेत. म्हणून मी तसे उत्तर दिले.”

मांजर जमिनीला टाकलेले आपले हात कानाळा लावून म्हणाले-“मी स्मृतिस्त्रियांचे श्रवण केले आहे. सनोत्रिकारांना यश करून घेतले आहे. चांद्रायण ज्ञान करीत आहे. मला हेदेखील माहीत आहे की धर्मशास्त्रांत अनेक विषयांबाबत परस्पर मतभेद असला तरी एका वास्तवीक तऱ्ही सर्व एक मताचे आहेत की अहिंसा हा परमधर्म होय! याचे आणखी काही कारण नाही, परंपराची कोणत्याही प्रकारे हानि न करता कौपी आपली हानि केली तर जो क्षमा करतो तो सरळ स्वर्गलोकी जातो. मरणानंतर आपण संपादन केलेले पुण्यच आपल्याबरोबर घेते. खादाड व्यक्तीला जिव्हेचा स्वाद तेवढ्या नेळेपुरता मिळतो, परंतु ज्या भाव्याला तो ज्ञातो तो तर जिवानिशीच जातो. नेव्हां मरण समोर येऊन उभे राहते, तेव्हां माणसाला जे दुःख होते ते वर्णनातीत आहे. रानात आपोआप जगवलेला शालापाचोळा खाऊनही पोटाची सळमी भरता येते त्या पोटासाठी दुसऱ्याचा

जोव घेऊन पापाची गठडी बर घेऊन जाणे कोणाला आवडेल?”

गिधाडाला मांजराने हे पांडित्यपूर्ण भाषण ऐकून मुरळ पडली. स्तर पक्ष्यांना कळविल्याशिवायच त्याने मांजराला आपल्या डोलीत आश्रय दिला.

गिधाडाला गोंडगोंड बोलून फसविल्या- नंतर डोलीत शिरलेले मांजर दररोज पक्ष्यांचे एकेक पिल्लू चोरून नेऊन आपल्या डोलीत बसून खाऊ लागले.

असेच काही दिवस आणखी लगेटले. पिल्लू ताहीशी आत्मामुळे पक्ष्यांची खाबरून जाऊन आपली एक सभा बोलाविली. मांजराला नेव्हां पक्ष्यांची तो हानिचाल कळली तेव्हां ते त्या डोलीतून पळून गेले. पक्ष्यांनी जवळपासच्या सर्व प्रदेशात मांजराला शोध काढला. शेवटी डोलीतच पुष्कळशी हाडे पिसे पडलेली पाहून च गिधाडानेच पिलांश खाल्ले असावे असा गैरसमज करून घेऊन त्यांनी आपल्या बोबींनी गिधाडाला टोचून ठार केले.

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. कुंडलिनी हीपावरच्या गादीवर विवसेन नावाचा राजा राज्य करीत होता. तो गादीवर आला त्यानंतर दोन वर्षांच्या आत त्याने प्रजेच्या हिताची अनेक कामे केली. प्रजा सर्वदा सुखी रहावी व त्याचे राज्य रामराज्यासारखे असावे अशी त्याच्या मनात एक महत्वाकांक्षा होती. म्हणून त्याने प्रजेवर जे निरनिराळे कर होते त्यांतले जे अधिक बंद तरी केले आणि उरले ते अर्धे केले, म्हणजे प्रजेला कराचा भार वाटणार नाही असे त्याला वाटलं.

राजाची ही धर्मशील वृत्ती पाहून प्रजेला फार समाधान वाटे. करभार उतरल्यामुळे प्रजेला फार आनंद झाला.

राज्यात सर्वत्र कानाकोपऱ्यातही विवसेन राजाची गुणगाथाच प्रजेच्या तोंडी ऐकायला मिळे.

हे सर्व ठीकच होते. प्रजेच्या हिताची काळजी करणाऱ्या राजाची कीर्ती दिग्-दिग्मत पसरली ही आनंदाची गोष्टच म्हणायला हवी. परंतु एकीकडे कीर्ती गाजत होती तर दुसरीकडे राज्याचा खजिना रिकामा होऊ लागला होता. दानधर्मवृत्तीच चालू ठेवली तर किती काळ खजिन्यात धन राहणार? खजिना रिकामा होऊ लायल्यामुळे सर्व राज्य-व्यवस्थाच डळमळली.

विवसेन राजाचा प्रधान सूयमनुजीचा कर्तबगार कारभारी होता. तो राजाची ही

येईल असा विचार करून प्रधान योग्य वेळ पाहून राजाला भेटला व म्हणाला-
"महाराज, आपल्या कारकीर्दीत प्रजासुखीच आहे. परंतु आपला खजिना रिकामा होऊ लागला आहे. पैसा नसेल तर कोणतेच काम होणे शक्य नाही. आणखी विचार करून घ्यावा. मी म्हटलेले आपणास पटत नाही. मग मी हे प्रतिपद कसे संभाळावयाचे? माझे मलाच कळत नाही. म्हणून आपण बला या जबाबदारीतून मुक्त करावे. अशी महाराजांजवळ नव्र विनंती करीत आहे."

"सिंती इतकी विषबली आहे का?"

राजाने विचारले.

"काय म्हणून निवेदन करू, महाराज? एकीकडे सरकारी नोकरांना तर दुसरीकडे शिपायांना महिज्यांना पगार खावयाचा आहे. फक्त एक जाठवडा उरला आहे. खजिन्यात खेवडी रक्कम आहे ती ताळ्यांची सजुरी बावला तरी पुरेल की नाही. शंका आहे." प्रधान म्हणाला.

चित्रसेन राजा नाही वेळ विचार करून म्हणाला-
"ठीक, तर मग उधांच दरबार बोलवा, प्रधान! सरकारी नोकरांबरोबर राज्यातले प्रमुख नागरिक बरबारात हजर राहतील. याची व्यवस्था करा."

प्रधान म्हणाला-
"जी आज्ञा महाराज!"
असे म्हणत बाहेर आला, परंतु महाराजांनी दरबार कशासाठी बोलावण्याला सांगितला ते त्याला कळले नाही.

राज्यात सर्वत्र दबंदी पिटविण्यात आली. ती ज्या नागरिकांनी एकली त्यांना दरबार कशासाठी बोलाविला आहे, कळत नाही. म्हणून जो तो आपल्या बुद्धीला वाटले तसा विचार करू लागला. राजा कुपाळ व इपाळ आहे, हे सर्वांनाच माहीत होते. "महाराज बहुतेक सर्व कर काढून टाकायच्या विचारात असावेत!" अशी बातमी पसरली.

कुसण्या दिवशी दरबार भरला. राजाचे सल्लागार सोंठमोठे अधिकारी व राज्यातले प्रमुख नागरिक दख्खारात हजर होते. चित्रसेन राजा सिंहासनावर बसून बसला. राजाज्ञा होताच प्रधान बरबारात उभे राहून बोलू लागले.

कार पूर्वी पासून आपल्या राज्यात जो कर प्रजेकडून वसूल करण्यात येत होता तो नावापुरता होता. अशा परिस्थितीत करणांसिधू अशा आपल्या सद्दा- राजांच्या कारकीर्दीत सर्व कर अर्ध्याहूनही कमी करण्यात आले आहेत. ही गोष्ट आपणा सर्वांना माहीतच आहे. हा नाममात्र कर लावून राज्याचा रक्ष कसा

बालू ठेवायचा ही मोठी समस्या आज आपल्या समोर उभी आहे." असे म्हणत प्रधान स्वास घेण्यासाठी थोडे थांबले.

इतक्यात एकाने दख्खारात उभा राहून विचारले-
"प्रजेवर कर लावले नाहीत तर राज्याचा कारभार चालणेच शक्य नाही का?"

तो प्रश्न ऐकून सभेत जे कोणी हजर होते, सर्व आश्चर्य चकित झाले. प्रधान तर यत्नच झाले. त्यांचा स्वतःच्या कानावरच विश्वास बसत नाही. त्यांनी फक्त एकादाच रागाने प्रश्न विचारण्याकडे पाहिले व म्हणले-
"तर मग तुम्हीच विचार करून घ्या! आपल्या राज्याची

बालवर्मेवृत्ती सुधनपणे पहलतच होता. म्हणून भविष्यकालात जी परिणाम होणार त्याची त्याला चिंता वाटू लागली. म्हणून जेव्हा जेव्हा त्याला बंधी मिळे तेव्हा तेव्हा तो राजाला. राज्याची विवडत चाललेली स्थिती समजावून सांगे.

परंतु राजा म्हणे, "मी गारीवर जसे पर्यंत प्रजेच्या हिताची कामेच करण्याचा माझा विचार आहे." एकूण प्रधानाला किती काळजी वाटत असली तरी राजाच्या मनावर त्याचा काही एक परिणाम होत नव्हता.

खजिना रिकामा होत आला होता. आतां गण महिल्यास राज्यावर संकट

मोकस्रुपा कितती आहे? एवढ्या मोठ्या प्रजेला चैनीत व मुखात दिवस काढायाने लाले तर त्यांना कोणकोणत्या सुखसोयींची व्यवस्था करावी लागते? बरीच स्वास्थ्य उत्तम रहायला औषधपाण्याची व्यवस्था करायला नको का? मुलांच्या शिक्षणाची व्यवस्था करायला नको का? शिवाय परमुलुखाची राज्यावर केव्हां स्वारी होईल, हे सांगता येणे शक्य आहे का? यामुळे पारिवर्त्य करायला सैन्य नको का? कर लावले नाहीत तर ही सर्व कामे कधी वार घडणार? म्हणून प्रत्येक नागरिकाने हे समजून घ्यायला हवे की कर लावण्याची गरज का पडते? कर हा कसा

स्वरूपाचा असतो?" प्रश्न बोलत होते, त्यावेळी राजा त्यांच्याकडे पहात होता. त्यांच्या चेहऱ्यावरून त्याला काही म्हणायला होते हे स्पष्ट कळत होते. म्हणून प्रधान गप्प राहिले.

तेव्हा राजा म्हणाला-"प्रधान म्हणाले ते योग्यच आहे परंतु प्रश्न असा आहे की जे कर कमी करण्यात आले आहेत ते पुन्हा पूर्वी इतके वाढविले तर पुर्वीच्या पद्धतीने वसूल करता येतील का?"

वरचारी परस्परांशी झोळू लावले, इतक्यात एकाने उभे राहून निर्णय घेणे सुचविले-"महाराज जे कर कमी करण्यात आले आहेत ते पुन्हा पूर्वी इतके वाढविण्यापूर्वी गभीरपणे विचार केला पाहिजे, आपल्या राज्यातच नव्हे तर इतर राज्यातही महाराजांची कीर्ती पसरली आहे, ही गोष्ट विसरून चालणार नाही. कर वाढविले तर महाराजांची कीर्ती कापरासारखी उडून जाईल, राजाने विलेले वचन मोडणे ही मानान्य गोष्ट नव्हे!"

राजाला ही सूचना त्याची कानउघाडणा करण्यासाठी केलेली वाटली. कारण तो गादीवर बसला तेव्हापासून त्याची कीर्ती वाढतच गेली होती. ती एकदम वाहीखी होण्याची शक्यता होती. म्हणून खजिना करण्यासाठी दुसरा काहीतरी मार्ग काढला

पाहिजे. कर वाढवून चालणार नाही असे कीर्तीच वाढेल!

राजा पुन्हा म्हणाला-"मी जमीन महसूल व इतर कर यांच्या संबंधी जो निर्णय केला त्यात काही बदल करण्याची माझी इच्छा नाही. गमीन कर लावण्याचा प्रयत्न नाही. हा आपला निर्णय निश्चित आहे. प्रधानांनी सर्व परिस्थिती समजावून सांगितली आहेत. तेव्हा तुम्हीच सर्वांनी विचार करून काय उपाय करावा, सुचवावे."

वरचारात सवय शांतता पसरली. सर्व परस्परांकडे पाहू लागले. परंतु काय करावे, कोणाला काही सुचना. एकदोन मिनिटांनी सेनापती समरसेन उभा राहून म्हणाला-"खजिना भरून काढणे हा काही मोठा प्रश्न नाही. मी तो उपाय सुचवितो, परंतु तो उघड सांगितं येणार नाही, एकांतात निवेदन करू शकेन."

सर्व वरचाऱ्यांनी स्वीकृतिसूचक टाळ्या वाजविल्या. त्यानंतर असे ठरले की सेनापतीने त्या विवस्त्री रात्री दहा वाजता राजोधानात महाराजांना एकांतात भेटावे आणि उपाय सुचवावे.

ठरल्याप्रमाणे सेनापती समरसेन राजोधानात रात्री दहा वाजता महाराजांना भेटला व निवेदन केले-"महाराज, आपला

खजिना भरायला फार विचार करण्याचा गरज नाही. आतांच्या परिस्थितीत प्रजेकडून एक पैसादेखील वसूल करणे शक्य नाही. आपल्या समोर हाच प्रश्न आहे ना, की घन कसे जमवावे? जतनेला गुस्ती ठेवून महाराजांचे राज्य रामराज्य म्हणून अक्षुण्ण कसे राहील? यासाठी मला एक उपाय योग्य वाटतो आहे. आपण परमुलुखावर स्वारी करून त्यांचे राज्य लुटावे, आपल्या समोरची समस्या सुटेल. हा देखील राजधर्मच आहे! नाच साठी तर महाराजांनी माझी नेमणूक केली आहे व एवढे मोठे सैन्य उभे केले आहे!

सेनापती म्हणाला ते ऐकून राजा काही वेळ विचारात पडला. तेंतर म्हणाला—
"तुम्ही! म्हणतां ते ठीकले आहे, परंतु त्यांत त्या अडचणी आहेत त्यांचा तुम्ही विचार केलेला दिसत नाही. मुख्य म्हणजे आपले राज्य हे एक बंड आहे. त्याच्या चारी बाजूला समुद्र आहे. समुद्रापलीकडील राज्यांवर स्वाभ्या करण्यासाठी बुद्धनेका किती लानवील व सैन्य किती मोठे लागेल, हा विचार नको का करायला? तुम्ही या गोष्टीचा विचार केलेला दिसत नाही?"

"महाराज, आपण बुद्धनेका व सैन्य या सर्वांची जबाबदारी माझ्यावर सोडावी." सेनापती म्हणाला.

"ठीक, तर ही सव जबाबदारी तुमची. आपले सैन्य वाढवायचे झाले तर नव्या तरुण युवकांना सैन्यात भरती करावे लागेल. त्यासाठी राजासेची गरज आहे. तरुणा ही त्या राजमुद्रा आणि तिचा योग्य तो उपयोग करा." असे सांगून राजाने आपल्या बांटातील अंगठी काढून सेनापतीच्या हातात दिली.

सेनापती राजाचा निरोप घेऊन निघून गेला. त्याने सर्व सरदारांना बोलावून परिस्थितीसमजावून सांगितली व म्हणाला—
"सर्व ठीक आहे, परंतु एक शंका राहून जाते."

सरदारांनी विचारले—"ती कोणती?"
सेनापती म्हणाला—"आपण सैन्य घेऊन जवळपासच्या बेटावर स्वारी करणार ती त्या बेटावरचे खजिने लुटायला. परंतु ती बेटे काबीज करून त्या बेटावर राज्य करण्याचा आपला हेतू नाही. या काळासाठी आपल्या जवळ जेवढे सैन्य आहे ते पुरेसे आहे. जाणखी एक गोष्ट—आपण सैन्य हे बेट सोडून जाऊ तेव्हा संघीची वाट पहात बसलेलं राजद्रोही प्रजेला विधवून बंड करतील तेव्हा आपले महाराज व राज-परिवार यांचे रक्षण कोण करणार?"

"होम, हा प्रश्न खरोखरच विचार करण्यासारखाच आहे. सैन्याशिवाय राजाची

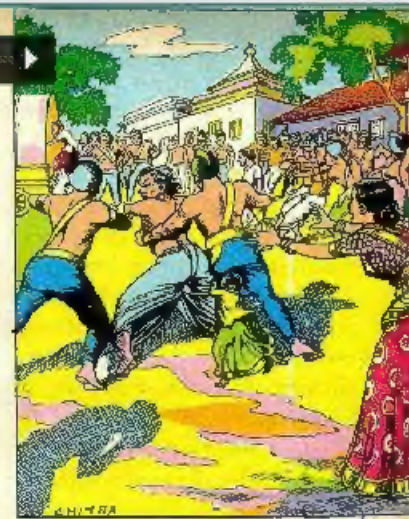
शक्ती कुचकामाचा असत." सरदारांनी
"हो ला हो" म्हटले.

सेनापती समरसेन पुढे काही बोलणार, इतक्यात एक वृद्ध सरदार उच्च स्वराने म्हणाला—
"सेनापती! कुंडलिनी देवीच्या रूपाने मला एक युवती सुचली आहे!"

तेव्हा सर्व त्याच्याकडे उत्सुकतेने पाहू लागले. तो वृद्ध सरदार म्हणाला—
"हे पहा, कोणत्याही देशात बंडाचे निराण उभे करावयाचे झाले तर त्यासाठी तरुण पिढीलाच पुढे पाऊल टाकावे लागते. म्हणून मला वाटते की तरुण पिढीला प्रोत्साहन देऊन सैन्यात भरती करावे. हाच सर्वात उत्तम उपाय आहे."

तो उपाय सेनापतीसह इतर सर्व सरदारांना रुचला. लगेच सर्वांनी परस्परांचा सल्ला घेऊन हुकूम काढला की राज्यात पंधरा ते चाळीस वर्षांच्या दम्यात जी तरुण मंडळी आहेत त्यांनी सैन्यात भरती व्हावे. त्यासाठी राजाज्ञा तयार करून त्याच्यावर राजमुद्रा ठेवा उमटवण्यात आला.

दुसऱ्या दिवसापासून राजाचे आज्ञापत्र घेऊन सैनिक राज्यभर पसरले. आणि तरुण मंडळींना सैन्यात भरती करू लागले. परंतु काही वर्षांनी सैन्यात भरती व्हायला नकार दिला व विनंती केली—
"महाराजांनी पाहिजे तर चालू कर वाढवावे किंवा

नवीन कर बसवा. आम्ही आमकां देऊ. परंतु इतर ईशांवर स्वारी करण्यासाठी आम्हांला बळजबरीने सैन्यात भरती करून घेऊ नये. आम्हांला आमच्या आईवडिलांपासून व बायकांमुलांपासून दूर जावून घेऊन जाऊ नये."

परंतु आज्ञापत्र घेऊन गेलेल्या सैनिकांनी सैन्यात भरती होण्याची इच्छा असलेल्या तरुणांना भरती करायला सुरुवात केली आणि त्यांनी नकार केला त्यांना फंद करून राजधानीत घेऊन आले.

बळजबरीने सैन्यात भरती व्हायला जे लोक तयार नव्हते ते सैनिकांची नजर चुकवून राहून गेले आणि राजाकडे आपले

माझाचें बळक गेले. राजाने त्यांचे बाजूलाचें ऐकून घेऊन त्यांना समजावून सांगितले. म्हणाला—“तुमच्या पेकी काही जणांनी मी कर कधी केले म्हणून माझी कीर्ती गाऊन काव्ये मुळां लिहिली आहेत ना? तेव्हां मी पुन्हा कर बाळविले किंवा मने कर बसविले तर तुम्हांला माझ्या अपकीर्तीची भीते लिहायला संधी देणारा राजा सिद्ध होईन. म्हणून आतां माघुडे मी काही दलतलप करायला तयार नाही. जाव्ही जो भिरंग विला तोच बदलण्याची रीत आपल्या कुळात नाही.”

त्यानंतर लवकरच सैन्याची घर्ती संपली. एक शुभमुहूर्तावर कुंडलिली राज्याचे शैव्य घुडनीकांत चढले.

बिचमेन राजाने आज्ञा काढली—“आतां सैन्याने प्रसयान करावे.” त्याच वेळी आकाशात दखिलेकडून अरबंत वेगाने एक घुमकेतू उगवला. तो गाडून सर्व बरकर कायू लागले. “हा घुमकेतू बसुन आहे. जे काही करावयाचे असेल ते विचार करून करा!”

राजाच्या बाजूलाच दरबारी ज्योतिषी उभे होते. ते म्हणाले—“हा घुमकेतू संकटाची पूर्वसूचना देत आहे. घुडनीका बाववा. आपण दुसरा शुभमुहूर्त ठरवू.”

ते ऐकून सेनापती समरसेनला भयंकर राग आला. तो म्हणाला—“असल्या अंध निश्वासासमोर मान बांकवून आमच्या पराक्रमी सैन्याचा अपमान करू नका. घुमकेतू त्यांच्या वाटेवर कसा काय जाडवा येणार? किंवा त्यांचे कसे काय नुकसान करणार?”

दरबारी ज्योतिष्याने अनेक प्रकारे आपली बाजू समजावून सांगितली, परंतु सेनापतीने त्याच्या ओलव्हाकडे वुलंश केले. राजाने मुळां सेनापतीच्या म्हणण्याला कुजोरा दिला. नाइलाज होऊन ज्योतिषी बाजूला झाला.

सेनापती समरसेनची आज्ञा होताच घुडनीकाचे नांवर उचलण्यात आले आणि धिडे उभारण्यात आली. नीका घुमकेतू उगवला होता त्या दक्षिण दिशेनेच जगुकाही घुमकेतूलाच तोंड देण्यासाठी निघाली.

(क्रमशः)

पदत्यागा

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो शाबाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि तेहसोप्रमाणे मोन होऊन सप्याभाण्या दिशेने वाळू काढला. तेव्हां त्रेतात बसलेला वेताळ स्थाला म्हणाला—“राजा, सामान्यपणे प्रत्येक माजलाला वाटते की जव त्याचा किंवा त्याच्या अंगच्या गुणांचा योग्य आचर करीत नाही. माजलाचे नोकरीच्या कामाची योग्य वी वाचाराकधी केळी तर नोकरीला किती आनंद होतो? परंतु दयानिधी नांवाच्या व्यक्तीच्या योग्यतेची ओळख पटल्यावर राजाने स्थाला सर्वात उच्च पदावर नेमले तर त्याने ते स्वीकारले नाही. तुला कडाळा घेऊ नये म्हणून मी दयानिधीची बोवळ सांगतो, लव देऊन देऊ.” असे सांगून वेताळ बोवळ सांगू लागला.

कळताच त्याने कलिंग देशाच्या किल्ल्याला वेढा दिला. दयानिधीने अशी वेढा आली तर काय करायचा हे या गोष्टीचा विचार करून ठेवलाच होता. म्हणून त्याने लगेच किल्ल्याच्या रक्षणेअर्थ किल्ल्यात जेवढे सैन्य होते ते आणि इतर तरुण युवकांना जमवून किल्लाच्या भिंतीजवळ उभे केले— आणि त्यांच्या करवी मारकूण्टी व अग्निवृष्टी धरोवर घडवून शिळांची वृष्टी सुरू केली. शत्रु सैन्याची पांगणांग माली. जे शत्रु सैनिक सरण पावले दयानिधीने त्यांना मृदमाती जखमी सैनिकांच्या औषधोपचाराची योग्य ती तजवीज केली.

तिकडे राजाला शत्रूने किल्ल्याला वेढा दिल्याचे कळले तेव्हा तो परतला आणि दयानिधीच्या प्रसंगावधानाची व शौर्याची प्रशंसा केली. परंतु त्याने शत्रु सैनिकांच्या औषधोपचाराची जी तजवीज केली होती ती त्याला आवडली नाही. त्याने त्या सर्व शत्रु सैनिकांना फांसीची शिक्षा दिली.

मार्तंडच्या मनाचे तेवढ्यावर समाधान झाले नाही. त्याने आपल्या सर्व सैन्यानिधी वीरवर्माच्या राज्यावर स्वारी केली. वीरवर्माला राजा असे काही करणारे याची कल्पना होतीच. म्हणून त्याने आपल्या

शजारच्या राजांना मदतीला बोलावून मार्तंडच्या सैन्याचा भ्रम पराभव केला आणि त्याला कैद केले. दयानिधी निसटून पळून गेला होता. तो एका सामान्य नागरिकासारखा वेष्ट घालून राहू लागला. वीरवर्माने कलिंग देशात शिरून लूटमार व जाळपोळ केली. त्याने कलिंगदेशा जिकला. परंतु तो कलिंगच्या राजधानीला शत्रुची राजधानीच नाहीत राहिला.

दयानिधीला हे आवडले नाही. त्याने आदसी तरुणांना जमवून गुप्तपणे वीरवर्माची राजवट उलटून पाडण्यासाठी गुप्तपणे योग्य ती तयारी सुरू केली त्याचे एके दिवशी रात्री अचानक हल्ला करून वीरवर्मा व त्याच्या अधिकार्यांना, कैद केले आणि आपल्या राजाला सोडविले.

राजा बंदीसुद्ध होऊन बाहेर येताच प्रजेला चेव चढला. प्रजेने व मार्तंडच्या सैनिकांनी वीरवर्माच्या सैनिकांची कत्तल केली.

मार्तंडला पुन्हा स्वयंश्रमिती झाली. त्याने वीरवर्माला शिरच्छेदाची आज्ञा काढली आणि त्याच्या अधिकार्यांना फांसी दिली. दयानिधीच्या द्वाराची झूप प्रशंसा करून त्याला मुख्य सेनापती नेमले.

परंतु त्या विचारी रात्री दयानिधीने राजाला एकांतात भेटून निवेदन केले—

“महाराज, मला आपण क्षमा करावी. आपण मला हे जे मुख्य सेनापतीचे पद देऊ केले आहे, ते पद योग्य सन्नेने बंधाळ्याची शक्ती माझ्या अंगात नाही.”

राजाने खोल तऱ्हेने त्याच्याकडे एकदा पाहिले व म्हणाला—“जर मग ठीक, उद्या उजाडल्याच्या आत तू माझ्या राज्याच्या सरहद्दी बाहेर झालता हो!”

“जी महाराज!” असे सांगून दयानिधी रात्रीच्या रात्री आपली मातृभूमी सोडून निघून गेला.

वेताळ येथवर गोष्ट झालून म्हणाला— “राजा, दयानिधीने पक्षत्याग करण्याचे कारण काय? त्या पक्षाची अनावबारी

कलिंग देशाचा राजा मार्तंड याच्या मदती दयानिधी नावाचा एक दलपती होता. तो एक गुर सोढा म्हणून मोठवर कामगिरी बजावू सकेल, हे सांगणे कठीण होते. परंतु तो तेव्ही पुढाच्या डांबपेक्षा आणि निरनिराळ्या प्रकारचे प्रसंग उभे राहिले तर त्यांना तोंड कसे बावपाचे याचाच विचार करी.

एकदा राजा शिकारीला निघाला तेव्हा त्याने किल्ल्याच्या रक्षणाची सर्व जबाबदारी दयानिधीवर टाकली. सेजारचा राजा वीरवर्मा याला त्याच्या हेरांकडून राजा जागल्या सर्व शूर व पदाक्षमी सरबारांसह शिकारीला गेला असल्याचे कळले. ते

संभाळण्याची शक्ती त्यांच्या अंगात नव्हती का? अशी कठोर शिक्षा दयानिधीच्या कोणत्या अपराधाबद्दल त्याला केली? दयानिधीने राजाला जी नवत केली होती ती कधी विसर पडण्यासारखी नव्हतीच. त्यानेच खरोखरी राजा मातंडला त्याची गद्दी परत मिळवून दिली होती. अशा परिस्थितीत एक दलपती म्हणून त्याला राज्यात राहू द्यायला काय हरकत होती? याने उलट एका क्षुल्लक कारणास्तव की त्याने वेळ केलेले पद दयानिधीने स्वीकारले नाही याबद्दल त्याला इतका राग का यावा? या सर्व शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या खोब्याची खबर शकले होऊन तुझ्या पायांवर लोळू लागतील."

विरूपादित्य म्हणाला—"दयानिधी एक मोठा राजभक्त होता म्हणून त्याला राजाने त्या शोड्या पदावर नेमले होते. परंतु दयानिधीने राजाने दालविलेल्या प्रेमादराचा तिरस्कार केला. त्यावरून राजाला वाटले

की दयानिधीच्या मनात राजभक्तीपेक्षा देशभक्तीची प्रेरणा जास्त आहे. शिवाय दयानिधीच्या मनात मानसतेचा अंश जास्त होता. म्हणूनच तर त्याने जूत सैनिकांना मूठमाती देऊन जखमी सैनिकांच्या औषध-पाण्याची तजवीज केली होती. वीरमर्नि प्रजापीडन केले नसते तर कदाचित दयानिधीने राजा मातंडला त्याचे राज्य परत मिळवून देण्याची खटपट केली नसती. हे राजाने ओळखले. म्हणूनच त्याने त्याला हद्दपारीची शिक्षा केली. एका देशभक्ताला तो सर्वात मोठा दंड होता. राजाने असा दंड दिला नसता ब दयानिधीला सोडून दिले असते आणि पुढे त्याच्या राजवटीत प्रजेवर काही अत्याचार झाले असते तर दयानिधीने राजाला गादीवरून खाली खेचायला मागेपुढे पाहिले नसते. म्हणून राजाने तो निर्णय घेतला."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन गंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला ब आडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

अनीता

"कोठवर यश आले?" प्रतीका हातपाय घुवामला पाणी देत गौरीने विचारले.

"जमेल हातपाय धुवून वात्यावर पाणी पिऊन म्हणाला—"वरपक्षांना रागिणी पसंत आहे, परंतु दहा हजार हुंडा मागत आहेत!"

ते ऐकून गौरी चकित होऊन प्रतीकडे पहात राहिली. रागिणी त्यांची एकुलती एक जेक होती. तशी ती फार सुंदरही नव्हती. वार मुलीत एक होती. रागिणी जन्मली तेव्हापासून उमेशने तिच्या लग्नासाठी जी बोडी इकम जमविली होती. ती एकूण पांच हजारच झाली.

रागिणी सांघाडून आईवडिलांचे बोलणे ऐकत होती आणि रंगाने म्हणाली—

"जी व्यक्ती फक्त हुंड्यासाठी माझ्याची लग्नाला तयार नाही, तो मला पसंत नाही."

"तुला मध्ये बोलायला कोणी ग सांगितले? तू आपले काम बघ!" गौरी मुलीवर राग काढीत म्हणाली. त्यानंतर गौरी प्रतीका म्हणाली—"त्या लोकांना मुलगी तर पसंत पडली ना? मग आपण पैशासाठी जुळून आलेला संबंध तोडायचा का? नंतर मुलीचे लग्न होईल की नाही, संकाच!"

"मग मी काय करू म्हणतेस? कोणाच्या घरात दरोडा घालू?" उमेशने विचारले. त्या भोष्टीवरून घोवात बराच वाद-बिबाब झाला. हळूहळू काळोख पडू लागला. इतक्यात दाराची कडी वाजली. उमेशने दार उघडले. बाहेर कोणी अनोळखी व्यक्ती उभी होती. तो म्हणाला—"राम-भाऊ शेवटींनी ही पेटी आपल्याला द्यायला सांगितले आहे. जसेही त्यांनी सांगायला सांगितले आहे की त्यांनी तूत फक्त वाठ

हजार रुपयांचेच दागिने पाठविले आहेत वंटाजींना यासंबंधी काही सांगायचाच आहे का?" या शब्दांपाठोपाठ त्या व्यक्तीने एक पेटी उमेशच्या हातात दिली

उमेशाला ते सर्व ऐकून आश्चर्याच वाटले. रामभाऊ खेड हे नाव त्याने कधी ऐकलेच नव्हते म्हणून त्याने त्या अनोळखी व्यक्तीला विचारले- 'रामभाऊ खेड?'

उमेश म्हणाला ते ऐकून त्या नव्या व्यक्तीला थोडी शंका आली त्याने घरा-समोरच्या पिंपळाकडे बोट बांधवून निघा- रले- वंटाजींनी पिंपळासमोरच्या नारायण राजांना ही पेटी द्यायला सांगितली होती आपण नारायणरावच ना?"

उमेश काही उत्तर देणार नसतक्यात गौरी म्हणाली- 'होय, होय! कालच दागिने पाठवायला तुम्ही व्हिजे. उशीर काय घाळा! चवकशी करून ये!' "

"बरं, करतां चवकशी!" असे घांगून ती व्यक्ती निघून गेली

त्यानंतर उमेशने खटदिसी वार बंद केले आणि पेटी उघडून पाहिली, पेटीतले दागिने पाहून दोघा तबरा बायकोचे झोळेच दिपून गेले

"आठ हजार रुपयांचे दागिने! मुलीचे लग्न आता झालेच, समजा!" गौरी आनवाने म्हणाली.

"कोणाचे दागिने आहेत, कोणास ठाऊक? ह्या दागिन्यांनी मास लग्न करू काय हाण्यार?" रागिणी म्हणाली

गण्य वैश, मध्ये आली आहे चोमड-पणा करायला!" या संस्कार बजावत गौरीच रागिणीला घरास पाठवून दिले.

'परमेस्वराने कृपा करून मुलीच्या लग्नासाठी हे दागिने पाठविले आहेत आपल्या घरी. दोन दिवसांच्या आत मी हे दागिने वितळवून सोने करून ठेवते." उमेश म्हणाला.

'परमेस्वराचा अनुग्रह आहे, परंतु तो उपभोगण्याचं ध्याय लागत! उजाडेपर्यंत रामभाऊ वंटाजींना दागिने द्यायच्यांनी न

पावल्याच वळल उद्या ती माणूस येऊन आपल्याबद्दल दागिने मारील, त्याला आपण काय उत्तर द्यायचं? गौरीने शंका काढली

"तरमग असं करू या मी ही पेटी मागे परसात पुरून ठेवतो कोणी घेऊन जाणू जायला तर अच सांगू, आपल्याला त्या संबंधी काहीच साहीत नाही त्याने ती पेटी आपल्याला आणून दिली त्यावेळी, कोणी ते पाहिले का?" उमेश म्हणाला.

त्यानंतर दोघा तबरा बायकोनी ती पेटी परसात एका नारळाच्या आड्यात पुरून ठेवून दिली

उजाडतांच कोणी दारासमोर धडन ओरडून विचार लागला. तबराबायकोने परस्पराना वीर दिला आणि दाराजवळ आली. राजा जो माणूस पेटी घेऊन आला होता तोच दारात उभा होता बाबन्या आवाजात तो म्हणाला-"अहो, काय पण कमला? मला कापला की माझा! काल जो पेटी मी तुम्हांला आणून दिली ती पली-कडच्या मल्लीतल्या नारायणरावांची आहे. वंटाजीं माझा जीव ध्यायलाच निघाचं होतं तुम्ही ती पेटी द्या बघू मुकाटपाने!"

उमेश शांतपण म्हणाला-"उजाडतांच तू कोठे पिळकथिऊन तर नाही आलास? उजाडतांच ह्या काय गोंधळ माजविला आहेस तू?"

'अहो तो वेडा असेल कोणी! तुम्ही दार बंद करून आत या कसे!" गौरी म्हणाली

तो आलली व्यक्ती जास्तच मोठमोठ्यान धोरळ लागली उमेश तिकड कुलंडा करून म्हणाला-"तू काळोखात ती पेटी कोणाला देऊन आलास त आम्हांला काय साहीत? आम्ही आपल्या मुलीच्या लग्नासंबंधी कामात गुंतलो आहो आणि तू उजाडतांच ह्या काय भातगड घेऊन आला आहेस रे?" गौरीने पण त्याच स्वरात बुजोरा दिला.

"तुम्हाला उगीच त्रास कंमाला! हे लग्न होणारच नाही आहे!" असे म्हणत होणारे व्यक्ती खांब्याच्या आडून पळंवाल ते

पाहून गौरी व उमेशची तांडे पाहण्यासारखी झाली. वरपिता म्हणाला—“आम्हाला एका पेशाचाही हुडा नको. आम्ही फक्त कुटुंबाचा गौरव आणि रीत म्हणून म्हटले होते तुमच्या प्रायोगिकपणाची बोटख म्हाकी, म्हणून आम्ही एक मोठी रक्कम मागितली आम्हीच ते सोन्याचे पाणी चढविलेलं दागिने तुमच्याकडे पाठविले होते. आता आम्हाला खोटपाखण्यां ताण्याची बोटख पटली तुम्ही मंडळी पैशासाठी कोणाचा मळ कापायलासुद्धा मागेपुढे पाहणार नाही, हे आम्ही प्रत्यक्ष पाहिलं. तुमच्या मुलीतही आई नापांचे गुण उतरलेले असणार! आम्हाला अशा घरघरी संबंध जोडायचा नाही!”

इतक्यांत रागिणी अचानक बाहेरून येऊन म्हणाली—“अहो, तुम्ही आपला हा निरर्थक तर्क बंद करा पाहू. आईवडिलांचे स्वरूप त्यांच्या मुलांत अवश्य उतरू शकते त्यांचे गुण उतरनातच असेमात्र नाही म्हणून मी पहाटेच उठून ती पंटी पोलीस स्टेशनावर पोचवून परत येते आहे म्हणून

तुम्ही तुमचा तो सोन्यांचे पाणी चढवलेल्या दागण्याची पंटी पोलीस ठाण्यावर जाऊन घ्या! हे लगेत मोडल तर तेवढ्याने आमचे मोठं तुकसान होणार आहे असं वाटून पेशाचं मुळीच कारण नाही” असं म्हणत रागिणी वरात निघून गेली

रागिणीच्या तांडेले ते शब्द ऐकून उमेश व गौरी थक्क झाले आणि वरपिता मान खाली घालून तेथून निघून गेला

त्या दिवशी संध्याकाळी रागिणी झाडांना पाणी घालण्यासाठी बिहिरीतून पाणी काढीत होती तेव्हा तिचा होणारा पती तेथे आला व म्हणाला—“रागिणी, मा सनं कानगात्रीत मात्या बाबांनी जं नाटक किंवा कारस्थान रचलं त्याची मला बिलकुल माहिती नव्हती तुमचा जे अपमान झाला याबद्दल मी क्षमा मागयला आलो आहे. तू क्षमा करू शकलीस तर मी तुझ्याशी लग्नाला तयार आहे!”

नवरदेव म्हणाला ते ऐकून रागिणी लाजेने माने साळी करून उभी राहिली

गुन्हेगाराच्या झोथ

श्रावस्ती नगरीच्या सिंहासनावर प्रसेन-जित भावाचा राजा राज्य करीत असता कोणत्या तरी दूर देशाचा रहिवासी एक ब्राह्मण आला. 'पुढेवानं त्याला एका वैश्य व्यापाराचा आशय मिळाला. त्याला दररोज अन्नवस्त्राबरोबर वस्त्रिणा व इतर भेटीच्या वस्तुही मिळत. तो ब्राह्मण होता एकदा, भय खचं कसला? म्हणून दोड्याच विनसात त्याच्या जवळ एक हजार सुवर्ण-मुद्रा जमल्या. त्या संभळणे त्याला अशक्य झाले तेव्हा त्याने अंगलात एका जागी त्या पुरून ठेवल्या

त्या ब्राह्मणाला कोणी जवळचे नातेवाईक नव्हते, म्हणून त्या ब्राह्मणाने पच-प्राण त्या एक हजार सुवर्ण मुद्रातच सर्वत्र गुरफटलेले असत. तो दररोज जंगलात एकदा तरी जाऊन त्याने जंगलात पुरून ठेवलेले धन कोणी चोरी करून तर

नेले नाही हे पाहून मनाची खात्री करून घई

एकदा त्याने नित्याप्रमाणे जंगलात जाऊन पाहिल तर तेथे सोने नव्हते कोणी म्हणून बोरून नेले होते तो शेन्ही हातांनी कपाळ बडवीत रडत वेड्यासारखा राज-मानीत परतला, भेटे त्याला तो त्याच्या वर गुदरलेल्या प्रसंगाचे वर्णन करून सांग-लागला त्याचे सात्वत करे कराने कोणाला कळना

“माझे सर्वस्वच गेलं, आतां मी जगून तरी काय करू?” असे म्हणत तो ब्राह्मण नदीच्या किनाऱ्यात निघाला

त्याच वेळी प्रसेनजित राजा नदीवर स्नान संप्यात्रि भाटोतून बाहेर आला आणि आत्महत्या करायला निघालेल्या ब्राह्मणाला पाहून त्याने त्याचे कारण विचारले—“वेड्या ब्राह्मणा! अशी आत्महत्या करून

ध्यायला का निषाळा आहेस? सज्जात कोठे चोरी झाली तर चोराचा शोध लावण्यासाठी मी नाही का? मी गुन्हेगाराला पकडतो व तुझे धन देवयित्तो. मला ते शक्य झाले नाही तर ते धन मी आपल्या सचित्यातून वेचवितो. तू वेचे हे धन पुन्हा ठेवले होतेस त्या जागेवर खुमंसाठी काही ठेवले होतेस का?"

"महाप्रभो, मी वन पुरून ठेवले होते तेथे अंगली दोडक्याचा एक बेल होता तीच खूप जाता ती बेलही त्या बागी नाही" ब्राह्मण म्हणाला

"जंगली दोडक्याचा बेल ही काय खूप आली? तसल बेल कित्येक बसतील!" राजा म्हणाला

"नाही, महाराज त्या आगात तोच एक बेल होता." ब्राह्मण म्हणाला.

"नर, अज्ञात रांग, तू त्या बाजूचा बाऊन धन पुरवण्याचे कोणाला ठाऊक आहे का?" राजाने विचारला.

"महाराज, माझ्या सिवाय आणखी कोणाला हे माहीत असण्याची शक्यताच नाही मात्रा अज्ञात जागात आणखी आहेत कोण? मी शररीय इकडे जातो मंतो हे देखील कोणी हिले असलेसे वाटत नाही." ब्राह्मण म्हणाला

राजाने राजबाब्यात परतल्यावर बराच वेळ विचार केला आणि चोराला पकडण्याची युक्ती त्याला सुचली. मंत्र्याला बोलावून म्हणाला "प्रधान माफी प्रकृती बरी नाही

लवकर वैद्यांना दाखवून घ्यावे, म्हणतो राजधानीतल्या सर्व लहान थोर वैद्यांना बोलावून घ्या" राजा म्हणाला

लवकरच सर्व वैद्य राजवाड्यात दाखल झाले. राजाने एकेकाला बोलावून विचारले— "काम हो, तुम्ही काळ किंवा वायू कोण कोणत्या रोगाला कोणकोणती औषध दिलीत? कोणत्या वनस्पतींचा प्रयोग केलात?" प्रत्येकाकडून उत्तर मिळाले ते एकून राजाने त्यांना निरोप दिला प्रधान ते सर्व पहात होता. परंतु राजा ते सर्व कशासाठी करीत आहे, त्यास कळना

सेवटी एक वैद्य येऊन म्हणाला "महाराज, मासुदत रावाच्या एका श्रीमंत नाक्याला मी एक औषध म्हणून रानटी

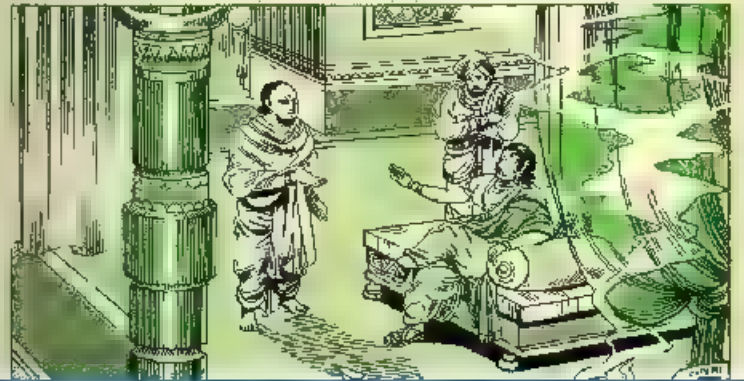
दोडक्याच्या बेल्याचा रस पाजला होता" ते ऐकून राजाने जास्त उत्सुकतापूर्वक म्हटले— "अस्य! तो बेल कोठे मिळाला?"

"जंगलात खूप फिरल्यावर एका शिष्याला तो मिळाला, महाराज!" वैद्य म्हणाला

"तरस्य तुम्ही त्या शिष्याला लवकर पाठवा माझ्याकडे!" राजा म्हणाला

वैद्यनुवांचा दिव्य येताच राजाने त्याला विचारले— "कायरे, काळ जंगलातून तू रानटी दोडक्याचे रोपटे उपटून आणलेस तेन्हा त्याच्याजवळच्या खटुषात बोव्याची नाणी मिळाली ती काय केलीस?"

शिष्याची दातखीळच बसली. शडसळत म्हणाला— "घरात नऊन ठेवली, महाराज!"

“ती एका ब्राह्मणाची आहेत, ती त्यांची त्याका पोचली करावयाची आहेत घेऊन ये राजा म्हणाला

‘जो हुकूम महाराज!’ असे सांगून शिष्य निघून गेला हे सर्व पहात व ऐकत प्रधान जवळच उभा होता त्याला हे कळले नाही की महाराजांनी चोरीचा शोध कसा लावला व चोर कसा सापडला. त्यान महाराजांनाच ते गुपित शिचारायचे ठरविले

‘महाराज, आपण इतक्या सहजी चोराचा शोध कसा काय लावलात? मला नाही कळले!’ प्रधान म्हणाला

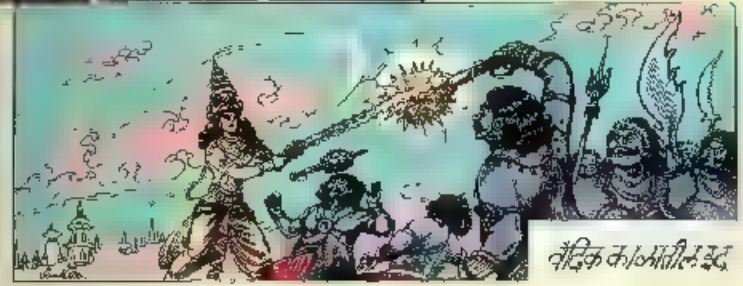
राजा स्मित करून म्हणाला—“चोरी-विषयी त्या ब्राह्मणाने जे सांगितले त्यावर विश्वास बसताच मी चोराचा शोध लावायचे मनोशी ठरविले राजधानीत लक्षावधी नागरिक आहेत, त्यांच्या पैकी कोणी एकाने तो चोरी केली असणार, नाही का! तेथे धन पुरलेले आहे हे कोणाला माहीत नाही, असे ब्राह्मण सांगत होता त्या विशिष्ट जागी धन आहे हे

माहीत नसताना तेथे खणण्यास मारज कोणाला असणार? रानटी दोडक्याची मारज असलेली व्यक्तीच असणार’

“जवळ पास आणखी कोठेही रानटी दोडक्याचे रोपटे किंवा वेळ पडल्या ही गाष्ट सोने लपवून ठेवणाऱ्या ब्राह्मणानेच तर सांगितली ते खरे असले पाहिजे याची मला जाणी होती. शिवाय फक्त धन-लोभानेच कोणी ती जागा खणणारा असेल तर तो रानटी दोडक्याचे रोपटे तेथेच फेकून निघून गेला असना दोडक्याच्या वेलासाठी खणणारच कोणी त्या वेला बरोबर धनसुद्धा जळत गेला असणार

‘तर रानटी दोडक्याच्या वेलाची एवढी मारज कोणाला असणार? वेडालाच! म्हणूनच मी सर्वे वेडांना बोलविले रानटी दोडक्याच्या वेलाचा उपयोग औषधीसाठी करणारा वेड कळताच खोर सुद्धा सापडला. यांत कठीण असे काय होते, प्रधान?’

ते सर्वे एकल्यावर राजाच्या कातुर्माची प्रधानाने मनोमन खूप प्रशंसा केली

वैदिक काळातील इंद्र

इंद्र नावाची व्यक्ती वैदिक काळात किंवा त्याच्या पूर्वी एक ध्यनती म्हणूनच असावी, परंतु कालक्रमाने इंद्वत एका पदाचे नाव पडले, त्या पदावर आकड झालेल्या व्यक्तींत मुशांत, विभू, धनोज आणि जगदी अल्पकाळ टिकलेला नहुष वगैरे होते. असे सांगितले जाई की संभर यज्ञ करणारी व्यक्ती इंद्रत्व प्राप्त करव्यास योग्य समजली जाई

वैदिक काळातील इंद्र व पुराणकाळातील इंद्र यात बरेच अंतर दिसून येते. म्हणून वेदकाळातील इंद्र आणि पुराणकाळातील इंद्र यांमध्ये इंद्रासंबंधी जे वर्णन आपल्याला मिळते त्यांची माहिती आपण निरनिराळी पाहूया.

वैदिक काळातील इंद्र हा धारतवासी इंद्राविषयी २५० सूक्ते आहेत. कोणत्याही इतर देवसंबंधी इतकी सूक्ते नाहीत

शिवाय ५० सूक्तांत इंद्राची स्तुती अंशतः गार्हपती गेली आहे इतरां देवातून भारतात आये आले त्या पूर्वी पासूनच इंद्र यज्ञाचा प्रयोग आढळतो त्याची उत्पत्ती किंवा न्युत्पत्ती कशी झाली यासंबंधी माहिती मिळत नाही हे सर्व दख्खारी होते नगरांचा संहार करणारे ते पुरंदर होते आणि दानवांचा नाश करणारे पण ते होते. पाण्याची सर्वे बंधने तोडून ते मुक्त करणारे होते युद्धात त्यांना पराभव माहीतच नव्हता.

वेदांत इंद्राच्या अगप्रत्यंगाचे वर्णन मिळते त्यांना डाके, बड आणि हात होते. सोमपान करीत असताना म्हणजे त्या बंद-भरत त्यांच्या मोठ्या पोटाचे अनेक तऱ्हेने वर्णन केले गेले आहे. त्यांच्या ओठाचे विशेष वर्णन आहे (मुशिग्र). असे सांगतात की त्यांना आवेश नव्हता की त्यांची याही

खुप हलल असे त्यांचे केस कपिलवर्णी असत त्यांचा देहच कपिलवर्णी होता. त्यांच्या अगवा रंग सुवर्णासारखा होता, असेही वर्णन कोठेकोठे मिळते त्यांचे हात लांब, बलवान व सुंदर होते त्यांना वाटेला ते रूप धारण करता येत असे, म्हणजे ते कामरूपी होते अत्यंत सुंदर रूप धारण करणे त्यांना सहज शक्य होते

इंद्राच्या एक विशेष प्रकारचे अस्त्रासुध त्वष्टाकडून किंवा काण्व ऋषीकडून प्राप्त झाले होते परंतु ऐतरेय ब्राह्मणात म्हटले आहे की वेदांनी हे आयुध इंद्राला दिले होते इंद्रायुधाचे वर्णन अनेक प्रकारे झाले आहे ते लोखंडाचे (अयस) केलेले आहे,

सोम्याचे आहे, चार कडा असलेले, तोंभर कडा असलेले, हजार कडा असलेले आहे तीक्ष्ण चार असलेले आहे, ते दगडाचे (अयस पर्वताचे) मुद्रा आहे, असेही म्हटले आहे की इंद्राजकळ घनुष्य व बाणही होते त्याचे बाण सोम्याचे होते आणि त्याला शंभर टोळे होती आणि हजार पिसं होती याशिवाय इंद्र समयानुसार अंशुश (अश्ववेदात) आणि आळे यांचाही प्रयोग करीत असे.

इंद्राचा रथ मनोवेगळेआ जामत तीव्र-गतीने जात असे इंद्राचे वर्णन 'रथस्थ' असे ग्रामुस्थाने केले गेले आहे त्याच्या रथाला हरितवर्णी दोन घोडे जुपलेले असत. (कोठे कोठे घोड्यांची सख्या शंभर, हजार आणि अकराशे अशी बघिलेली आहे) इंद्राचा रथ आणि घोडे यांची सृष्टी करणारे ऋभू होते.

तसे सर्व देश सोमपान करीत परंतु इंद्राला मात्र सोमपानाचे व्यसनच होते एका जागी असे वर्णन मिळते की इंद्राने सोमपानासाठी सोमरसाची चोरी मुद्रा केली होती इंद्राच्या भठ्ठोपाठ देवांत व मानवांत उल्लेख करण्यायोग्य सोमपानाचा व्यसनी वामु होता, सोमपान जास्त व्याख्यावर इंद्र आपल्या असाभान्य शक्ती व शीघ्रते प्रदर्शन करी असे वर्णन आहे

का पुरासुराचा वध करणासाठी निघून गेली इंद्राने तीन सरोवरांतून सोमरस-पान केले होते आणखी एका संदर्भाने म्हटले आहे की इंद्राने एका घोटात ३० सरोवरांतून सोमपान केले होते. (हे सरोवर केवढे होते नकळें).

इंद्राने स्वतः एका सुनतात म्हटले आहे की सोमपान केल्यावर त्याला काय वटते? सामान्य मानवाप्रमाणे ज्ञान मद्यपान केल्यामुळे ज्ञानाची पडदावर त्याचा इलाज करण्यासाठी इंद्राला 'साधायणी' यज्ञ करावा लागला होता. इंद्र दुष्कात मद्य घालूनही पीत असे

इंद्र बैलाचे किंवा म्हशीचे मांस भक्षण करीत असे वेदांत दोन संदर्भांत दोन प्रकाराने वर्णन मिळते की त्याने शंभर व तीनशे रेंड्यांचे मांस भक्षण केले होते

३.४ मंडलात काही ऋचा आहेत ज्यांचे इंद्राने आपल्या अन्माविषयी वर्णन केले आहे. इंद्राने आपल्या मातेच्या पोटी अनसर्गिक तन्हेने जन्म घेण्याचा विचार केला, त्याचा जन्म हासाचे सर्व आकाश दीदीप्मान झाले. जन्मधारण करताच त्याने सूर्य-मंडलाला हालविले, युद्ध केले. त्यामुळे भिळून पृथ्वी आणि पर्वत हावरले. सर्व देव त्याला प्याले. एका आगी बघिले आहे की इंद्राची माता गाय आहे, दो गार्दवे

कासरु (गास्ट्रु) म्हणून अग्न्या. त्याच्या मातेचे नाव 'निस्त्रि' असे बघिले आहे. सायणाचार्यांनी म्हटले आहे की अदिती याका हृष्य अर्थ आहे अथर्वण वेदात म्हटले आहे की इंद्र व अग्नीला जन्म देणारी मारी एकाष्टका. (ब्रजाप्तीची पुत्री) आहे इंद्र व अग्नीचा पिता एकच होता.

इंद्राचे आपल्या पित्याचे पाय धरून त्याला आपटून ठार केले होते

अनेक स्थानी इंद्राच्या पत्नीचे नाव 'इंद्राणी' असे बघिले आहे परंतु ऐतरेय ब्राह्मणात इंद्राचा प्रसहा व संना नामक दोन बायका होत्या. काही विद्वानांच्या मते

वेदसंहिता व पुराणां प्रमाणे सुद्धा वाची वृक्ष इद्राची पत्नी होती. एका जागी असे वर्णन मिळते की इद्र विलिप्तेंग नामक एका असुर स्त्रोवर मोहित झाला होता आणि असुरांमध्ये स्त्रियांबरोबर स्त्रीरूपांत व पुष्पांबरोबर पुरुष रूपांत रहात असे.

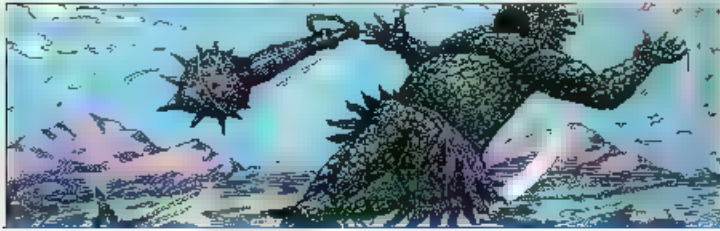
इद्राचा मान्मीय आणि मित्र सहचर मरुत म्हणजे वायू होता. त्यान अनेक वेळी युद्धात इद्राचा मदत केली होती.

काही ठिकाणी शंभर्भानुसार असे कळते की इद्र हाच सूर्य आहे. एका जागी इद्रच स्वतःला मनु आणि सूर्य म्हणतो.

इद्राचे मोठेपण व शक्तीची फार वाखाणणी झाली आहे. त्याची बरोबरी करू शकणारी व्यक्ती जन्मास आली नाही व होणार नाही. कोणताही देव त्याच्याहून मोठा होऊ शकणार नाही, बरोबरीसुद्धा करू शकणार नाही. त्याचा पराक्रम असामान्य आहे. त्याच्या आज्ञेचे पाळन करण व सूर्य यांना करावे लागते. तो संप्या विश्वाचा अधिपती आहे 'शक्र'.

वाचीनत् शक्तिवत् (शक्तिशाली) परंपरे शब्दांचा प्रयोग फक्त इद्रासाठीच वास्तू केला जातो. अनेक सर्वभूत 'असुर' म्हणूनही त्याचा वंदोषन करण्यात जात आहे (असे सांगतात की वैदिक काळाच्या सुरुवातीला 'असुर' शब्द आदरसूचक होता. वरुण व अग्नीला इद्रासून सुद्धा त्या शब्दाचा प्रयोग झाला आहे).

सोमपान करण्याच्या उत्संगान मरुत गंधाना बरोबर घेऊन इद्र वृक्षाचा सहाय करण्यासाठी गला होता. वृक्ष हा पाण्याचा अभाव करून दुष्काळ पाडणारा राक्षस होता. वृक्ष याचा अर्थ बांध आहे. वृक्षा अर्थ साप असाही सांगण्यात येतो. म्हणून असे सांगतात की इद्र नद्यांचे बांध नष्ट करून नद्यांचे पाणी सोकाट साडोत असे. पाण्याचा बांध म्हणून जालेली वृक्षाची पाठ आणि तोंडावर इद्राने वध प्रहार केला आणि त्यामुळे पाणी बेकासपणाने वाहू लागले परंतु इद्र वृक्षासुरांचे युद्ध झाल्याचा प्रसंग कोठही घेत नाही.

प्राचीन भारताचा नवलपुर्ण गौरवयुक्त इतिहास

कथारूपाने

प्रत्येक महिन्याला सांगतो

चंद्रामासा

भारताचे सर्वाधिक खपाचे
तालाकांचे प्रमाणिक !

[illegible]

सध्या झुजली दळून देणं भाषांतून प्रसिद्ध होणारे
मासिक ज्योत्सामा त्या प्रकारचे सर्वत्र आधिक
लोकप्रिय मासिक आहे

अलेक्झांडर,
राजा पुरु

दक्ष पूर्वी जम्बूद्वीपे शतकान्तं प्रसिद्धा
निवासा तदण राजा अनेकशतं
जगज्जिता अष्टाध्वजा निवासा हिन्दुका
पर्वताध्या दन्त्याख्यन्यानुज बाद काङ्क्षित
त्याने प्राप्ते सौख्यं भुङ्क्ते पञ्चम न
सिध्दप्रान्तान् पातुल टाकते

यास्ताच्या प्रत्येक वरान मुलांना गोष्टी सांगितल्या जात जात शोषाच्या, धैर्याच्या, नीतीच्या आणि न्यायप्रियतेच्या, मुलांना ते पुण लामकेत म्णून साधेपणाने उन्न जावन जराश्याचो झेपणा मिळावी म्हणून

या कथा-कल्याण्य परंपरेने सौंदर्योत्तुष्टी सांगितल्या
आगात त्यातील फारच थोड्या शब्दबद्ध करून
मुलांना वीचायला दिल्या जातील

चर्यामयी प्रेमलंकारक ७ लाङ्का असा
कक्षाणीतला मामा १९४४ साली गन्नाळा अला
ही छापी भरून काढण्यासाठीच, छुप्यामध्यारोह
असत लोहून मुलांना आपल्या संस्कुतीची वाढिती
हवी म्हणून हा मासिक छापक्रम

द्यात मरूप वाकन मिळत अस्पृश्य लोकांनाही
 आरविले असे मत म्हातूनी बाबांनी श्रद्धापात्रात
 आज्ञा ६३० गद्य गीते, ११३ पद्य-श आणि
 १२० चालू गीते—महात्म्य, पुराण, अमर
 वाङ्मय, कथा, कथाणा, अदभुत गीते आणि
 ऐतिहासिक जीवनचरित्र व इतिहास कथा
 प्रसिद्ध झाल्या आहेत

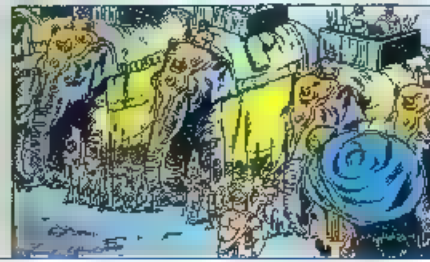
सध्या झुजली दळून देणं भाषांतून प्रसिद्ध होणारे
मासिक ज्योत्सामा त्या प्रकारचे सर्वत्र आधिक
लोकप्रिय मासिक आहे

तद्वशित्वा त्वरोत्वा राजा जीर्णी
पुत्रत्वा शत्रु हन्ता त्वाने ज्ञेयत्वात्तरणी
मूर्तिः केनी पुत्र हेलम व त्वाना
मन्त्राभ्या मन्त्रदेशात्वा राजा हन्ता

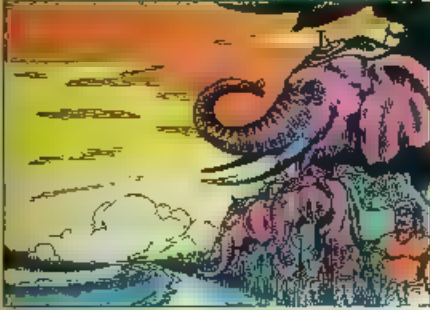

सं. सरम्भ्यदशिन.

इंदर गांधी, ज्ञानमाहक
महात्मक शौर्धकशा अपि
वद व्यक्तीनी कृति, शिवाय
मली मजेदम माहती,
तोचे दर्शन घडते कलापातून,
म्होतून धामिक व पौराणिक
तातालेख रूप सुधारले
ने भक्तां, चालोरोती अण
माधात सख्ख शकत महोत्,

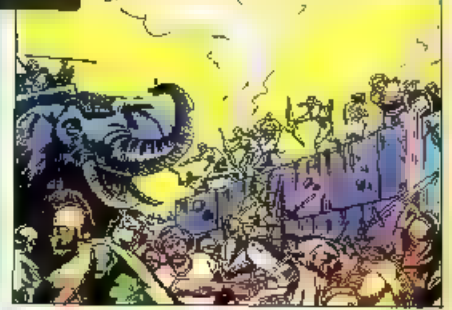

गृह राज्याला कळले की भांबीची भरत
धनंजय अलिक्झांडर त्याच्या राब्यावर
स्वारीला येत आहे. तेव्हा तो शुक्राने
तयार झाला

एके दिवशी अचानक जितस्ता नामक
होलेम नदीच्या कोन्ही काठावर पोहोती
देशाच्या सेन्यांचे युद्ध सुरू झाले

वीर युद्ध झाले आणि अलेक्झांडरला
शालीन्याशी कस युद्ध करावे हे
संगितले अलेक्झांडर राजा ने पुरुषाचे
सैन्य घाले गीय पाहुण पदल्ले जाया

अलेक्झांडरने एक उपाय केला त्याने
आपल्या सैन्यातील जास्त सैनिकांना
नदीच्या काठाचे पुष्कळ दूर नेऊन मदीं
पार केली आणि पुढे राजाच्या सैन्या
वर एकदम हल्ले चढविला

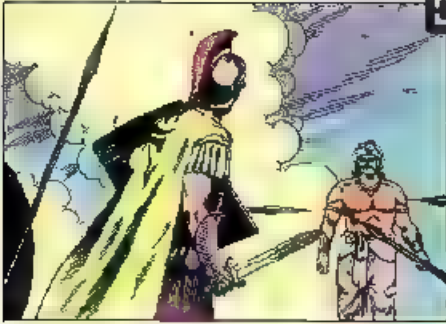
राजा पुरुष सैन्याचे संकासन इतकं
करी त्याने छळून कडी पाठ दाख-
विली नाही त्याच्या घुडमर सैन्याचे
अफाट शीक सैन्याला पराक्रमाने होई
दिले

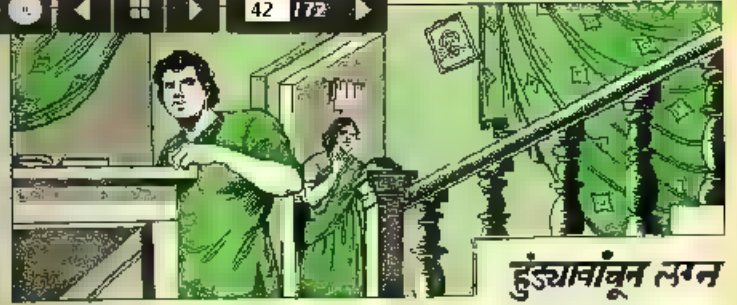
अलेक्झांडरने पुरुषा सैन्याकड्या
हल्ल्या बादल न जाता पाटीकागून
पायदल सैन्यावर हल्ला केला राजा
पुरुषा स्वजातही त्याची कन्यता
तन्हुत तरी त्याने शोयनि जावल्या
जिचिराचे रक्षण करण्याचा क्षम
प्रयत्न केला,

राजा पुरुषा त्याच्या द्वितीवी लोकांनी
खल्ला दिला की त्याने युद्ध पाहवावे
परंतु त्याने ते घाल्य केले नाही युद्ध
चालू ठेवले त्याचे अंगरसक एक-एक
करून घरातीची पळत गेले तरी पुरु
युद्ध करीत राहिला अलेक्झांडर दुर्घट
हे पहात होता

बलिष्ठांडरच्या सेनापतींनी पुरु राजाला चारीबाजूंनी वेढा घालून येथून येथे केले तेव्हा त्याच्या जगावर नऊ बल्ले मारल्या होत्या तरी तो खेवटपर्वत युद्ध करीत राहिला आणि त्याला बंदी करण्याच्या बंदी एकाही स्थाने ठार केले

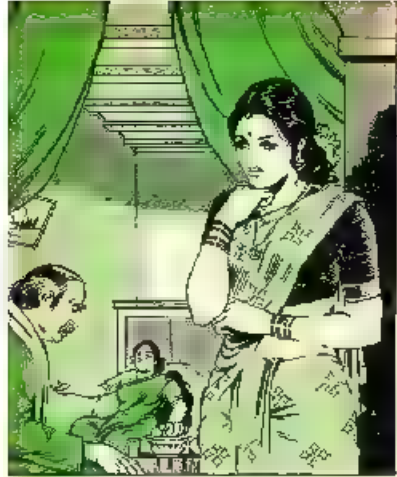
हुंड्याबाबून लग्न

राजा पुरुला मुसक्या बांधून बलिष्ठांडर समोर आणण्यात आले बलिष्ठांडरने विचारले 'तुला माझ्या हातून कोणत्या गोष्टीची अपेक्षा आहे?' पुरु उत्तरात उतरला 'एका राजाला दुसऱ्या राजाकडून ज आदर व सत्कार होणे, मी त्याची अपेक्षा करीत आहे'

बलिष्ठांडरने पुरुला श्रुत श्रुत व पराक्रमी अत्यंत पाहिला नव्हता त्याने आनंदाने पुरुला युक्त केले आणि मैत्रीचा हात पुढे केला त्यानंतर पुरुने एक स्वतंत्र राजा म्हणून राज्य केले

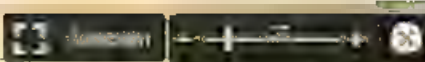
लक्ष्मीबाई शीकृत होत्या, परंतु थोड्या विकटच आणि बोलायला थोड्या बायकळ होत्या. पति निवतले, एकुलता एक मुलगा होता नांव रामचंद्र, आईच्या अगदी विरुद्ध होता मुलाचा स्वभाव. ती सुंदरही होती आईच्या समोर तोंड उघडण्याची हिंमत नव्हती मुलात, रामचे रूपलावण्य व पैसा पाहून माघातल्या कित्यकांनी त्याला आपली मुलगी घ्यावे ठरविले परंतु लक्ष्मीने पंचवीस हजार हुंडा मागितला तिच्या हुंडा देण्याची शक्ती नसतक नावकरी कोणी स्वळाच्या घनकडीला बाल की ते लक्ष्मीच्या विरुद्ध त्यांचे कान भरून त्यांना परत पाठवोत लक्ष्मीला तशी घका आली व ती मुलाला म्हणालीही—'अरे रामू, नावकरी काही इवळावळ तर करीत नसतील?' पांडुरंगरावांच्या कानावर रामचंद्राच्या रामचंद्र वीर करून म्हणाला—'एवढा हुंडा मागितला म्हणून नावकच्यांनी वीर धरल की काय?' लक्ष्मी विचारात पडली म्हणाली—'यशुवं एक पैसादेखील मागणार नाही हुंडाच तको असे सांगेन' ते ऐकून रामचंद्राला खूप वर वाटले संजोरच्या एका गांधी पांडुरंगरावांना सहा मुली होत्या सगळ्यात वाकटी ज्ञानकी, नक्षत्रासारकी सुंदर होती थोरल्या पांच जणींची लग्ने करून देऊन एक पैसा-मुद्रा हुंडा घायला उरला नव्हता. मुलाचे रूप पाहून कोणी दिव्य मागणी घालीक व एक पैसादेखील हुंडा मागणार नाही, अशी त्यांना आशा वाढत होती. परंतु ती आशा पुरी कधी होणार? हुंडा मिळणार नाही हे कळताच काही आलेली स्थळ परतली पांडुरंगरावांच्या कानावर रामचंद्राच्या रामचंद्र वीर करून म्हणाला—'एवढा स्वळाची बातमी आली त्यांनी लक्ष्मीला

आणि रामचंद्राला मुलीला पह्याला घाघला कळविले. दोघांनी येऊन मुलीला पाहिले. जानकीला पाहून रामूला तिच्याशीच त्याचे लग्न व्हावे असे वाटू लागले. लक्ष्मीला ते स्थळ आवडले नाही. मुलीच्या आईच्या मळघात मंगळसूत्राच्या घाग्याशिवाय काहीच नव्हते.

‘हुंबाबिडा तको आम्हांला!’ अस म्हणत बांढा वेळ थांबून लक्ष्मी म्हणाली- “मुलीला पंचवीस तोळ्याचे सोन्याचे दागिने घाला, म्हणजे झाले.”

पहिल बाक्य ऐकून पांडुरंगरावांचे उच- बळून आलेले मन दुसरे बाक्य ऐकताच धपकन खाली बसले.

रामू टक्कला-“हुडघाऐवजी असे पैसे वाडणार आहे वाटत आहे?”

“आई, ती गरीब आहे! एवढे सोने काढून माणू?” पांडुरंगराव म्हणाले.

“सोने मी माझ्या अंगावर का घाला- यला सांगते आहे? तुमच्याच मुलीच्या अंगावर नाही का राहणार ते?” अस म्हणत लक्ष्मी बाहेर आली.

आतां जानकी आपल्या तशेबात नाही असे वाटले रामूला. सन्यास आईला शिक्या देत रामू तिच्या पाठोपाठ जाऊ लागला. घडलेला घुसांत जानकीच्या घोरत्या बहिणीला कळला त्यांनी आपले दागिने धाकट्या बहिणीला धाळून लग्न करून घ्यावे व नंतर लक्ष्मीबाईची सधजूत घालावी असा सल्ला बघिलेला दिला.

“आपल्या इच्छेप्रमाणे मुलीला दागिने घालतो” असा तिरोप पांडुरंगरावांनी लक्ष्मीबाईकडे पाठविला. एक सुंदरसूनवाई दागिण्यांनी मऊन येणार या विचारानेच लक्ष्मीबाई फुटून गेल्या.

लग्नसमारंभ उरकला. सर्व दागिने धाळून जानकी तासरी मेखी तिच्या दागिण्यांचे गुपित नवऱ्याजवळ तोड उचडून सांगायला जानकी भीत होती.

दागिण्याशिवाय सासरी गेल तर यजमान काय म्हणतील, या भीतीन जानकीच्या

अधावश्वास

सुभाष शीत व सुनिश्चित होता. परंतु त्याच्या मनात एक अंधविश्वास खोल मूळ धरून बसला होता की शुक्रवारी काही खर्च केला तर लक्ष्मी घरात राहणार नाही.

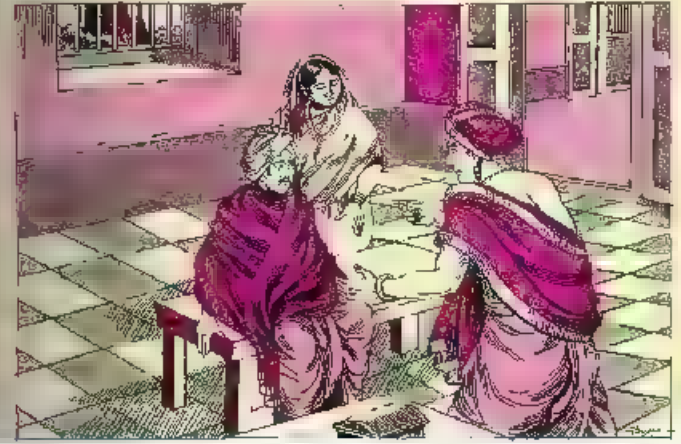
एकाच दो बाजारी पडला रामनाथस्वामींनी संपातून एक औषध निहून दिले परंतु त्या औषधाने आराम पडला नाही म्हणून त्यांनी दुसरे औषध निहून देत मजावले-“आजच औषध आणवून घ्या. जशीर केला तर भिवाला घेऊन जाई.”

“अहो धन आज घुक्रवार आहे. आज खर्च कसा काय करायचा हो?” सुभाष व त्याची नायकी म्हणाली.

रामनाथस्वामी त्या कुलेपणाचा भयंकर राग आला म्हणाले-“बाईतरी सल्ला घावचा तो दिला पुढे तुमची भली माहीती ती तर आज, नाहीतर सांभर या गोष्टीची चर्चा होईल सांगून देवतो!”

नाइलाज होऊन सुभाषने रामनाथस्वामींना फीचे पैसे दिले. ज्ञानंतर औषध आणायचा असा निचार करून निघाला की नियम तर मोडलाच आहे आणखी थोडा खर्च झाला म्हणून काय हरकत आहे? त्या प्रमाणे औषध घेऊन त्याची तब्येत पूर्वपणे सुवासी.

सुभाषचा प्रिय नाथस्वामी सुभाषनेला रामनाथस्वामींचा जाला मार्गद ज्ञाना.

घोड्या वेळाने बाराची कडी वाजली तिला वाटलं मुलगा परतला असावा, परंतु एक दुरल्लेवाला चोर भरत घिरला आणि सुरा दाखवून म्हणाला—“ओरवलीस तर खबरदार! तिजोरीच्या किल्ल्यामुकाट्याने काद!” लक्ष्मीबाईंनी कापऱ्या हातांनी किल्ल्याचा जुडगो पुढे केला. चोराने लक्ष्मीबाईंचे हात कांढल आणि तिजोरी उघडून दागिने काढून घेऊन पळून गेला.

घोड्या वेळाने रामचंद्रनेथंऊनविचारलं—“काय ग, आई! तू बरे बंब नाही का केलीस?” नंतर आईला त्या कथेचे अजस्येत पाहून तिचे सांत्वन करीत तिला भुक्त केला.

‘अरे काय झाल बाराचे कडी वाजली तर मला वाटलं, तू आलास. म्हणून दार उघडलं परंतु चोर फिरला आणि सुरा दाखवून सर्व तिजोरी रिकामी केली आणि मला दाखून ठेवला’ लक्ष्मीबाईंनी त्याच्यावर गुदरलेला प्रसंग वर्णन करून सांगितला.

“दिवस पाळटले आहेत, आई! तुमती कडी वाजली म्हणून का कोणी दार उघडत?” असं म्हणत रामून तिजोरीचे सर्व सामान तपासून पाहिलं व म्हणाला—“अग आई! बरे झालं, तुम्हे सर्व दागिने जागच्या जागी आहेत फक्त जानकीचे दागिने चोरीला गेले आहेत ही दागिने घालून शली अस्ती तर बरे झालं असते आपण सांगितल की तिचे दागिने चोरीला गेले आहेत तर कोणी विश्वास करील का?” राजचवने काळजी घाटल्याने खोम करीत विचारलं.

‘अरे, आई! काही हातात करबटी घरनी नाही बघून! मी उद्यां जानकीचे सर्व दागिने करवून घेते! ते चोरी गेल्याचे कोणाला कळतां काय नयं’ लक्ष्मीबाई म्हणाल्या.

जानकीला मुलगा झाला मुलाच्या बाबत्याला लक्ष्मीबाई गेल्या हात्या व त्यांनी सुकला सर्व दागिने स्वतःच्या हातांनी घातले.

अंधविश्वास

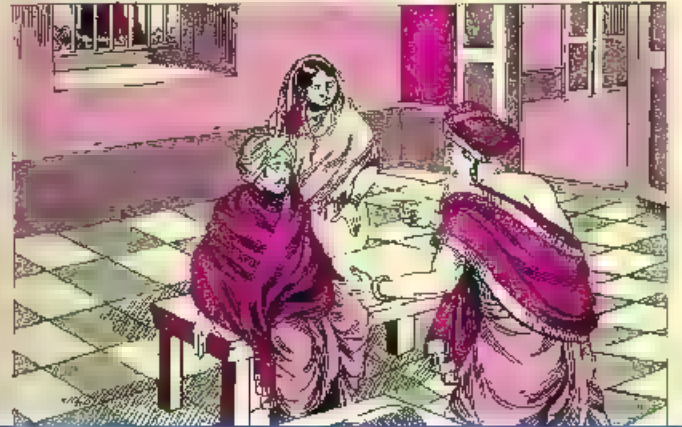
सुभाष श्रीमंत व सुशिक्षित होता, परंतु त्याच्या मनात एक अंधविश्वास खोल मुळ घट्ट जमला होता की शुक्रवारी काही वर्षे केला तर लक्ष्मी घरात सहणार नाही.

एकदा तो बाजारी पडला रामशास्त्र्यांनी सभासून एक औषध मिळून दिले, परंतु त्या औषधाले आराम पडला नाही म्हणून त्यांनी दुसरे औषध मिळून देत बलाबले—‘जाजव औषध आणवून ज्या उशीर केला तर शिवाला द्रोका आहे’

“अहो पण आज शुक्रवार आहे आज रात्री जसा काय करायचा हो?” सुभाष व त्याची बायको म्हणाली.

रामशास्त्र्यांना त्या बुद्धीपणाचा भयंकर राग आला म्हणाले—“ब्रॉन्टो सल्ला घायचा तो किता, पुढं तुमची भर्ती, माझी की तर खाच नाहीतर यांझमर या गोष्टीची चर्चा होईन, सांगून ठेवतो!”

नाइलाज होऊन सुभाषने रामशास्त्र्यांना कीचे पैसे दिले त्यानंतर औषध आणायचा असा विचार करून दिवाला की नियम तर शोधलाच आहे, जागची मोठा बर्बा झाला म्हणून काय करूकत आहे? त्या प्रमाणे औषध घेऊन त्याची तब्येत पूर्णपणे सुचारूनी सुभाषचा औष बाबल्याचा सुभाषपेक्षा रामशास्त्र्यांचा आस्त मानव झाला.

बायको की भूत?

बाळूचे लग्न मुकतेच झाल होते त्याची बायको कमालीची आळशी होती म्हणून पाणी भरण्यापासून सर्व कामे बाळूलाच करावी लागत. तो शिळ्याच भाकण्या लाऊन दोतावर जायला निव तेव्हा पार्वती उठे, ऐन उन्हात सूर्य डोक्यावर आला की बाळू शंकातली कामे आटोपून घरी बंई तोंपर्यंत पार्वतीचा सैपाक हालेला असे ती स्वतः साजून घेई आणि सैपाक भाकून ठेवून पुन्हा सोपे बाळू स्वतःच बाळून घेई आणि थोडा वेळ आराम करून पुन्हा खेतावर जाई. तो रात्री परत मई तोंपर्यंत पार्वती लाऊन पिकून शंजार-पाजारच्या मैत्रिणीकडे गप्पा मारायला निघून जाई.

बाळूला तसे बबळवे कोणी नावेवाईक नव्हते. पार्वती हुंदर होती आणि आई-वडिलांची एकुलती एक मुलगी होती.

म्हणून बाळूला तिचे स्वतःक पसंत पडत होते आणि त्यानं भागणी बाळून पार्वतीशी लग्न केले होते. अर्थातच ती पार्वतीला कधी दामावत नसे त्याचे सामुरवाक राम नथराळा होते फाडी गेले तर कमीत कमी पांच दिवस लागत त्या गावी पोचायला म्हणून आले मनात की निघालं, इतके सोपे नव्हते जाणंयणं.

काही चिन्हांनी पार्वतीच्या आईवडिलांनी मुलीला माहेरी आर.व्ही.स पाठवायला कळविले पोचवायला दुसरे कोणी जाणे शक्य नव्हते म्हणून बाळू स्वतःच बायकोला पोचवून आला. प्रवासातच दहा दिवस निघून गेले. शिवाय सासऱ्यानं आग्रह करून जावयाला दोनतीन दिवस रहायला सांगितले. बाळूने परत येऊन पाहिले तर बातातली कामे तुळून पडून राहून गेली होती ती पुरी न्हायला पुरा एक आठवडा लागला.

त्यानंतर दहा दिवसांनी बाळू काही कामासाठी शंजारच्या गावी गेला होता परत वंत असता त्याला पार्वती एक लंबी पटी घेऊन परत येत असलेली दिसली. तो तर थक्क झाला.

“तू एकटीक कधी काय आलीस? तुला पंचवर पोचवायला बरोबर कोणी येणे शक्य नव्हते तर मला कां नाही कळविलस?” बाळून विचारले.

“तुम्हाला सोवून मला माहेरी राहणूक नाही. शेजारच्या गावापर्यंत एकजण येत होते, म्हणून मी त्यांच्या बरोबर आले.” पार्वती म्हणाली. त्यानंतर दोघं गप्पा मारीत बरी बाली.

पार्वतीने उत्तम सैपाक केला व नवऱ्याला वाढल त्यापूर्वी तिनं इतका जागला सैपाक कधीच केला नव्हता. म्हणून बाळू आश्चर्यचकित झाला व त्याला आनंदही झाला.

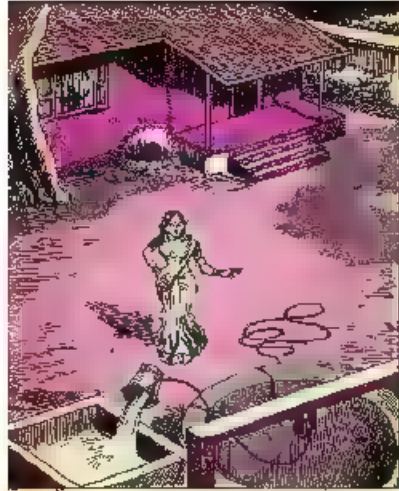
दुसऱ्या दिवशी उठल्याबरोबर बाळूला हे पाहून आश्चर्य वाटले की बायलांमोर सडा व साबळोट झालेली होती आणि दोघी पाण्याने भरलेल्या होत्या. दूध तापलेलं होते तोल्याहारीला बसला, तेव्हा पार्वती समोर बोलत बसली होती.

पार्वतीत झालेला तो बदल पाहून त्याला परमानंद झाला पार्वती दररोज वांगला सैपाक करू लागली व नवऱ्याबरोबर वंता-

वर कामालाही जाऊ लागली म्हणून तो आठवडा बाळूला केव्हा गोळा हे कळलेच नाही. एके दिवशी मध्यरात्री बाळूची सोप मोडली त्याची बायको तिच्या खाटेवर नव्हती त्यानं खाटेवरच बसून खिडकीतून बाहेर परसात पाहिले चावणी राख होती परंतु त्याचा त्याच्या बोट्यावर निश्वासच बसेना पार्वती नुमते हात हालवी! बालेडी आपोआप विहरीत बाई व पाणी वर येऊन डोणीत पडे. त्यानंतर केरमुणीच परसात केर काढीत होती.

हे दृश्य पाहून बाळूचे दोन्ही पाय गोठल्यासारखे झाले पार्वतीचे काम पुरे होऊन ती परत आली तोंपर्यंत बाळू खाटेवर

पडला होता मोसल्याने सोंग करित होता म्हणजेच सर्व कामे करून टाकून पार्वतीने बाळूच्या वेहण्याकडे निरखून पाहिले नवरा आता नव्हता झोपला असल्याची खात्री झाल्यावर पुन्हा आपल्या खाटेवर झोपली

दुसऱ्या दिवशी सोतावरून परतल्यावर कोणत्यातरी भूत रात्रिकाला पार्वतीच्या त्रिषयी सल्ला विचारावा असे बाळूने ठरविले होते परंतु बांधावरून आत येत असलेल्या सासऱ्याला पाहून बाळू थक्क झाला

तुम्ही इकडे काय? सासुराईची तय्यार वगैरे छीक आहे ना? तुम्हांला पाहून

पार्वती चकित होईल! बाळू सासऱ्याला म्हणाला.

“काय म्हणालात, पार्वती चकित होईल? बाळोबा, जेव्हा तुम्ही काय म्हणता आहां ते मला कळलंच नाही!” सासऱ्याने चकित होऊन म्हटले

“पहिल्याने घरी तर बला, तेथेच काय ते कोळ!” असे सांगून बाळू सासऱ्याला घडून घरी परतला

साराची कडी नजळताच पार्वतीने रात्र उघडले. तिला पाहताच पार्वतीचा बाप माठघाल ओरडला—अग मुली पार्वती! आणि स्थाला बांधले चाल्या सारखे झाले आणि ती खाली पडला

तो आवाज ऐकून शेवरापाजारची मंडळी गोळा झाली

त्याच्या लांबावर पाणी छिपटण्यात आले, तेव्हा सुद्धीवर येऊन म्हणाला—“अग मुली तू आपलं वपन पाळलेस का?”

तो काय म्हणत होता, कोणत्या सदभान म्हणत होता, कोणत्याच कळले नाही परंतु बाळूला सासरा असे म्हणत घरात आला “आहो! मला वाटलं होतं, माझी मुलगी आम्हांला कायमशी सोडून गेली पहिल्याने मी तिच्याशीच कोळणार आहे!” त्याच्या पाठापाठ सधे लोक घरात गेले

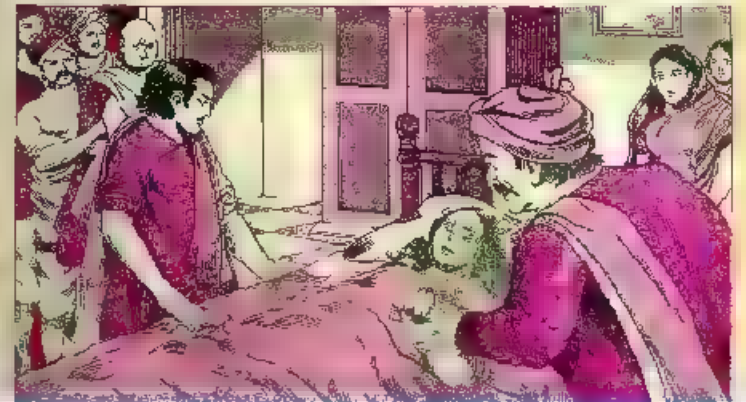
पायला बंधुद होऊन खाटेवर पडला होती कोणी तिच्या लांबावर पाणी छिपले तेव्हा ती सुद्धीवर आली. चारीबाजूला जमलेल्या लोकांना पाहून बावण्या आवाजाने म्हणाली “यंथ कशी काय आले?”

“अग मुली, मी रघुनाथ तुम्हा बावा!” बाळूचा सासरा म्हणाला

पार्वतीने बाळूला विचारले “काय हो, हे सर्व काय आहे? मला तर सर्वे विचित्र दिसते आहे!”

बाळू दुबारा कनिज होऊन तिच्या तोंडाकडे पहात राहिला तेव्हा रघुनाथ म्हणाला—“बाळोबा व पार्वती! तुम्ही दोघांनी मुळीच चावरण्याचे कारण नाही काय घडलं ते मी तुम्हांला आता सांगतो, एका बाळोबा,

तुम्ही पार्वतीला माहेरी सोडून परतलात त्याआमंतर दोन दिवसांनी आम्ही दोघे आईवडील पार्वतीला घेऊन आठवड्याच्या बाजाराला गेलो परत येताना ती धटत सांगू लागली इकडल्या गोष्टी त्यावरून आम्हांला वाटलं की ही तुम्हांला सुख द्यायच्या ऐवजी दुःख देत असावी तिला आम्ही तिच्या त्या बागण्यावरून खूप बोललो आणि तसं सांगू नये असे तिला खूप समजावून सांगितले. नंतर आम्ही गावच्या स्वशासनपर्यंत आलो तेव्हा पार्वती तितक्यात दुसऱ्या एका आईतारखी होऊन म्हणाली—“बाबा, मी आपल्या पतीला सुखी करीन” मी तिला विचारले—“मुली पण तुम्हा आवाज असं बदलला का?”

ती म्हणाली- 'बाबा! मी बदलले आहे.' तिला पाहून आम्हांला वाटले की तिच्या अंगात कोणाचा तरी आत्मा शिरला असावा. तिला काळू न देता आम्ही काही अस्मं नवेरेचा अयोग केला. एके दिवशी ती अधानक नाहीशी झाली. आमच्या गावाच्या नदीकाठावर कायला तरी पार्वतीची साडी चोळी सापडली. आम्हांला वाटल की तिने जीव दिला व आम्ही खूप रडलो. आजपर्यंत ही गोष्ट तुम्हांला कळू- कायला आम्हांला धीर होत नव्हता. क्वंटी हिच्या करून मी तुम्हांला हे सर्व कळवायला करून निघालो."

"बाबा! तुम्ही म्हणता, हे सर्व खरे आहे का?" पार्वतीने चकित होऊन विचारला. ते ऐकून बळू म्हणाला- "होय खरे आहे मला सुद्धा खरी गोष्ट कालच कळली माझ्या मनात हे सर्व काय आहे हे पटवून देण्याचे होते व मी मांत्रिका- कड जाण्याच्या विचारात होतो, परंतु मी शेतानर जाऊन पाहातो तर तुझे बाबा!

तुला पाहताच तुझ्या अंगात जे भूत शिरले होते ते पळून नेचे असावे! ते भूत आपल्या नवऱ्याला सुख द्यायला निघाले असावे बापांला दिलेल्या वचनाचे पाळन करण्या- साठी ते भूत पतीला सुखी करायला आले असावे. तुझ्या आईवडिलांना वाटले की तुझ्या अंगात कोणाचा तरी आत्मा शिरला. म्हणून तू त्यांना सांगितल्याशिवाय एकटी निघून गेलीस तू मेल्याची अपेक्षा उठावी म्हणून त्या आत्म्याने कदाचित तुझे कपडे नदीकाठां टाकले असावेत त्याच्या मनात तुझ्या अंगातच कायम राहण्याचा विचार होता, कदाचित!"

नंतर एकांतात बाळू बायकोला म्हणाला- "तुझ्याहून ते भूतच कितीतरी चांगले होते तुला कल्पना तसेल ते माझी किती सेवा करीत होते ते! या शब्दात बाळून पार्वतीला सर्व वृत्तांत सांगितला. त्या वेळपासून पार्वती त्या भूतापेक्षा जास्त चांगल्या सन्नेहने पाहू लागली आणि पतीला सुखी करू लागली.

पार्वती

सिंहल देशाचा राजा बृहद्दत याला पद्मावती नावाची एक मृळणी होती. ती लहानपणापासूनच शंकराची आराधना करीत असे. एकदा शंकराने प्रसन्न होऊन तिच्या दर्शन दिले व म्हणाला- विष्णूचा अंश असलेली कोणीतरी नव्वती तुझा पती होईल तस न होता कोणो पुढे तुझ्याशी विवाहाची इच्छा ठेवून आला तर तो स्त्री होईल.

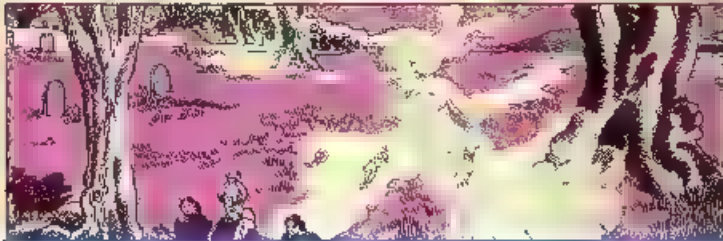
पद्मावतीने ती गोष्ट कधी कोणाला सांगितली नाही. कित्येक वर्षे लाटली पद्मावतीचे लग्नाचे वय आले. तिच्या पित्याने तिच्या स्वयंवराची तयारी केली आणि राजेरजवाड्यांकडे हुत पाठवून स्वयंवर असल्याचे कळविले.

इशादेवीचे राज व राजकुमार पद्मावतीशी विवाह करण्याच्या इतून स्वयंवराला हजर झाले परंतु पद्मावती स्वयंवर मंदपात

बेताब त्या सर्वांना स्त्रीरूप प्राप्त झाले अशा तऱ्हेने शंकर म्हणाला होता त्या पेची कधी कोणत सत्य ठरली परंतु पूर्ण गोष्ट सिद्ध होऊ शकली नाही कारण विष्णूचा अंश असलेला पुरुष त्या स्वयंवराची आलेला नव्हता.

पद्मावतीच्या पित्याने दोलतीनवा पद्मावतीसाठी स्वयंवर रचले परंतु स्वयंवराला आलेले सर्व पुरुष स्त्री झाले.

पद्मावतीला आता फार काळजी वाटू लागली की कदाचित तिचे लग्नच व्हायचे नाही एकदा ती राजधान्यात बसली होती त्याच वेळी एक पोपट कोटून तरी उडत आला आणि मागसांसारखा बोलू लागला "राजकन्ये, तू अशी चित्ता कां करीत बसली आहेस? तुझा पती कामदेवभारक्षा सुंदर तरुण आहे मी त्याला तुझ्या जवळ घेऊन येतो."

पोषटाच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून पद्मावतीला आश्चर्याविरोवर आशा वाटू लागली की उरलले अर्धे आता खरे ठरण्याची लक्षणे दिसू लागली आहेत.

पण हा पोषट कोण बरे असावा?

कबलपूर येथे विष्णुयश व सुमती नावाचे एक जोडपे रहात असे त्याला कल्की नावाचा एक मुलगा झाला त्याने परशू रामाकडे सर्व विद्या शिकून घेतली. तो सुद्धा पद्मावतीसारखाच शिवभक्त होता.

त्याच्या भक्तीवर प्रसन्न होऊन शंकराने त्याला दर्शन दिले आणि एक घोडा, एक खड्ग आणि एक पाषट दिला.

तोच पोषट चिंतामण बनलेल्या पद्मावतीला भेटून तिच्याशी बोलला. तिला कल्कीचा वृत्तांत त्याने सांगितला नंतर परत येऊन कल्कीजवळ पद्मावतीने वर्णन करून म्हणाला—“राजकुमार, सिंहल राजाची मुलगी पद्मानती एक अपरूप सुंदर स्त्री आहे तिच्यातून सुंदर स्त्री जगात कोडे मिळणे शक्य नाही.”

ते ऐकून कल्कीने तिला पाहण्या प्रमाणे तिची मूर्ती आपल्या हृदयात बसविली नंतर तो सिंहलद्वीपाकडे निघाला पद्मावती राजाच्या नाते स्नानाला भक्ती होती तिथे तो निजा जाऊन बंदला.

पद्मावतीने त्याच्याकडे पाहिले तरी त्याला स्त्रीरूप न मिळालेले पाहून पद्मावतीला वाटले की शंकराच्या वरदानाऐकी उरलले वरदान पूर्ण होण्याचा वेळ सऊन ठेपली आहे. तिने पित्याला ती गोष्ट कळविली.

राजाला परमानंद झाला ठरल्या मुहूर्तावर पद्मावती व कल्कीचा विवाह थाटाभाटात पार पडला. त्या शुभ समयी जे पुरुष दुर्भाग्यवश स्त्री झाले होते त्यांना कल्कीने देवा नदीत स्नान करण्याचा सल्ला दिला. त्या प्रमाणे त्यांनी देवा नदीत स्नान केले व त्यांना पुन्हा पुरुष रूप प्राप्त झाले.

कल्कि हा कल्कीला निर्मूल करणाऱ्याठी जन्मलेला विष्णूचा अवतारच होता.

कार्तवीर्याचा जन्म हैहय वंशात झाला होता.

तो खूब व पराक्रमी होता. त्याला एक हुजार हात होते म्हणून त्याला सहस्र बाहु असेही नाव होते त्याने असंख्य यश केले आणि अत्यंत उदारपणाने त्याने दान चर्म केला. त्याच्या गुरूचे नाव दत्तात्रेय होते त्याचे पौराहित्य भुगू करी. म्हणून कार्तवीर्याकरवी अनेक यज्ञ करवून भुगू काश श्रीमंत झाला होता त्याच्याजवळ अपार धनसंभव होते.

कार्तवीर्य वारल्यानंतर त्याचे बरोच वारिधय भोगू लागले आणि त्यांनी आपले पुरोहित भृगूवर्गीय यांच्याकडे याचना केली परंतु भृगू वंशिवांना धन देणे आवडले नाही. म्हणून त्यांनी आपले धन वागोवागी

पुनः ठेवले व स्वतः गुहात जाऊन लपून बसले.

हैहयवंशीयांनी भृगूवंशीयांचा धुष्काळ शोध केला ब्राह्मण बप्ती निर्जन झालेली दिसली त्यांनी घरात त्रिकून जमिनी खणून पाहिल्या तेथून त्यांना अधार संपत्ती मिळाली. भृगूवंशीयांचा शोध लागल्यावर हैहयवंशीयांनी त्यांच्यावर आपला राग काढला आणि त्यांची कत्तल केली त्यांच्या भरोबर स्थिमांजामुद्धा सोडले नाही व त्यांच्या गर्भातील शिशूचाही वध केला.

हे हिंसाकांड त्या प्रजेमाल राहणाऱ्या ऋषी मुनींवा पाहिले नाही ते हैहयवंशि-यांना म्हणाले—“तुम्ही ही क्रूरवृत्ती सोडली पाहिजे. ब्राह्मण वंशाचा अशाप्रकारे संहार

दान करून पुण्य संपादन करावे. ते घन राजा, चोर किंवा अग्नी हरण करणार नाही का? शिवाय जो कोणी घन चोरून लपवून ठेवतो त्याला नरकआप्तीक होते. आम्ही आमचे हे पुराहित म्हणून यांच्याकड याचना केली. परंतु यांनी आम्हाला दान दिले नाही व पुकून ठेवले. अशा नीच व भुत्र व्यक्तींना दंड देणे हा वपराय आला का? या शब्दात ऋषी मुनींना उत्तर देऊन कार्तवीर्याच्या मुलांनी भृगुवशी गरीश्वर स्त्रियांच्या पोटातील अर्भकांचा सहार चालू ठेवला.

तेव्हा त्या भृगुवंशी स्त्रिया हिमालय पर्वतात पडून गेल्या. घनलोभ मानवाकडून वाटलं हे काम करविता मानवाचा तो फार मोठा त्रास आहे. लोभ, काम-क्रोधशील अल्पेसां भयंकर असतो.

हिमालय पर्वतात संज्ञावर भृगुवंशांय स्त्रियांनी गौरीसारख्या मातीच्या मूर्ती केल्या आणि नदीकाठी त्यांची स्थापना करून मृत्यूची वाट पाहू लागल्या.

एके दिवशी रात्री त्यांना स्वप्नात गौरीचे दर्शन पडले. ऋषी म्हणाली—“भुवण्यपैकी एकीच्या मांडीतून माता अंश जन्म घेईल आणि तुमचे रक्षण करील.” भृगुवंशी स्त्रिया ज्ञापतून जाव्या ज्ञानमयूर त्यांना काय आनंद झाला.

स्थावपैकी एकीच्या मांडीत खरोखरीच एक गर्भ होता व पुत्ररूपे जन्मला तो सुमनारला तंजस्वी होता. ज्या अजि-यांनी त्या मुलाला पाहिलं त्यांचे डोळे दिपूनच गेले नाहीत तर कायमच फुटत ते त्या मुलाच्या सातेला म्हणाले—“साते! आम्ही तुला पाहिल आणि लगेच आम्हाला अघत्व आलं. तुझा खोरपणा आम्हाला कळला नव्हता. आमच्यावर अनुग्रह करून पुन्हा आम्हाला दृष्टी प्रदान कर. या अंधत्वपेक्षा मृत्यू चांगला. थापुड आम्ही ही भूत हत्ये बंद करतो. भृगुवंशियांच्या उपकाराबद्दल कुतूहल राहू. आम्ही मूर्त-पणाने जे अपराध केले आहेत त्याच्या-बद्दल आम्ही माफी मागतो, आम्हाला

नवदान कर. तू व तुझा मुलगा भुवपूर्वक राहिल.”

ही एकी हेतुमत्तशियांचे बोलण ऐकून नरकित झाली म्हणाली—“तुम्हाला अंधत्व कां आलं, हे मला माहीत नाही. मला वाटते, माझ्या मुलानेच तुम्हाला अंधत्व दिले आहे. तुम्ही कुष्ठपणा केल्यात. घन लोभाने तुम्ही जहाहत्या केलीत त्याचे फळ तुम्ही तोगता आहा! तुम्ही भुवहत्या केलीत वृद्ध ब्राह्मणांचा निर्दयपणे वध केलान म्हणून तुमचे पारिपत्य करण्यासाठीच या मुलाचा जन्म झाला आहे. जगदंबच्या अनुग्रहाने हा माझ्या मांडीतून जन्मला आहे. त्याच्या पितरांना ज्या तऱ्हेने मृत्युमुखी पडाले त्याबद्दल या मुलाला भयंकर

राग आला आहे म्हणून तुम्ही या बालकाचे नाव घरा व त्याचा कोण शांत करा तरच तुम्हांला दृष्टिलाभ होईल "

मादीला ऊर असेही म्हणतात. म्हणून त्या मुलाचे नाव बौध्द पडले. हेह्यवंशीयांनी त्या मुलाजवळ भाफी मागितली औंथ बात होऊन म्हणाला- "मी देवाचा निर्णय बदलू शकत नाही. तिच्या इच्छेप्रमाणे जी कार्य संपलं होतं त्याच्याविषयी आनी पुरुष चिंता करीत नाहीत यापुढे ऋषी बुतीनां श्रास देऊ नका आणि आता जा "

त्यानंतर हेह्यवंशीयांना पुन्हा दृष्टी प्राप्त झाली औंथ त्यांच्या आर्दीच्या देख-रेखीखाली आश्रमांतच वाडला

भरतवशाचा मूळ पुरुष वरस होता. दाखववशाचा मूळपुरुष येहु होता वशीच हेह्यवंशीयांसंबंधानं सुद्धा एक कथा आहे. सूर्याच्या एका मुलाचे नाव रेंवत होते तो एका उच्चैःश्रवा नामक घोड्यावर बसून विष्णूच्या दर्शनास वैकुण्ठशेकी गेला लक्ष्मी आपला भाऊ (समुद्रमंथनाच्यावेळी लक्ष्मीबरोबर उच्चैःश्रवा जन्मला होता) उच्चैःश्रवा बाला आणि त्याच्याबरोबर त्याच्यावर बसून येणाऱ्या एका सुंदर तरुण युवकाला पाहून त्याच्याकडे गहात राहिलो

"त्रिलोकात कुर्मीळ असे रूपलावण्य असलेला एक तरुण युवक घोड्यावर बसून येतो आहे. त्याला तू ओळखलेस का ?" विवणूने लक्ष्मीला विचारले.

परंतु लक्ष्मी रेंवतच्या रूपलावणावर माळली होती म्हणून तिला पतीन विचारलं ते ऐकूच आठ नाही विवणूने लक्ष्मीच्या मनाची ती स्थिती ओळखली आणि रागानं तिला शाप दिला- "तू अशी टक लावून कोणाकडे पहास आहेस ? त्या घोड्याला पडहून तुझे मन त्याच्याकडे आकर्षित झाले आहे. तू रति व रमा नावांची ओळखली जाऊन वचलविचा म्हणून तुझी अपकीर्ती होईल झुळोकात एका बांडीच्या रूपे तू जन्म घारण वन

तो शार एकून लक्ष्मी म्याली ती रडू लागली आणि विष्णूचे पाय धरून त्याला म्हणाली- "तुम्ही इतक्या निर्दयपणे मला हा शाप दिलात माझ्या या क्षणिक चंचल-पणाचा तुम्हांला इतका राग झाला आणि माझ्यावरचे गुणचे स्वाभाविक प्रेम कायमचे नष्ट झालं का ? तुमचे हृदय लोण्यासारखे मऊ आहे तुम्ही कधी शाप दिला नाही मग आज अचानक असे कां मन बदललं ? तुमचा विरह मला सहन होणार नाही व मी तत्काळ प्राण त्याग करीन. कृपा करून शापमुक्तीचा उपाय करावा

तेव्हा विष्णूचे मन विरचळून गेलं तो लक्ष्मीला म्हणाला- "तुझ्या पोटी माझ्या आकृतीचा पुत्र जन्मल्याबरोबर तुला शाप-मुक्ती प्राप्त होईल व तू अक्षयाकडे परत येशील

रेंवतन विष्णू रागावला असल्याचे तत्काळ ओळखले आणि विष्णूला प्रणाम करून विष्णूचा निर्दोष घेतला व आपल्या पित्याकडे परतला त्यानं पित्याला घडलेला वृत्तात मागितला लक्ष्मीसुद्धा आपल्या पतीचा निरोप घेऊन सुवार्णाक्ष नामक स्थानी आली व संकराचे स्मरण करून बांडीरूपे तपश्चर्या करू लागली

तिच्या तपस्त्वयंदर प्रसन्न होऊन शंकर आपल्या कृपेभवाह्मनावर धावंतीवत वसुन

आपल्या गणांसह आला व म्हणाला- "माते तू माझे स्मरण करून कां तपश्चर्या करीत आहेस ? मागेल ते देणारा विष्णू तुझा पती. पवित्रता नारीला पतीहून थोर वेवत नाही शिवाय तुला पती म्हणजे कोणी माझ्या पुरुष नाही ?"

'महादेवा ! तू म्हणतोस ते खरं सरे आहे परंतु दुर्दैवाने माझ्या पतीनच मला शाप दिला आहे त्या शापातून मुक्ती पुरुषा अंगुप्रहानेच लाभेल असा विचार करून मी तुझें स्मरण करून तपश्चर्या केेली मला माझ्या पतीनेच सांगितले की माझ्या पोटी एक पुत्र जन्मल्यावरच मला शापमुक्ती लाभेल. परंतु पुत्रप्राप्ती कधी

होईल, हे तू सांग. माझी पती तर वैकुंठ लोकात आहेत. मी या जंगलात एकटी आहे. मला पुनर्प्राप्ती कशी होईल? माझ्या तपश्चर्येमुळे तू माझी इच्छा पूर्ण कर. तू आणि माझ पती यात अंतर काय? तुझे स्मरण केले तर त्यांचे स्मरण केल्यासारखेच तर आहे! म्हणून तू असा काही भाग काढ की माझ पती भला येऊन भेटतील." गोडीच्या रूपात असलेल्या लक्ष्मीने निवेदन केले.

तेव्हा शंकर म्हणाला—"तू काळजी किंवा चिंता करण्याचे कारण नाही. तुला पत्नी अश्वरूपे तुरुंगाकडे येईल. तुला एक मुलगा होईल. त्याचे राज्य जिलोकात स्थापन होईल. त्याचे नाव एकवीर होईल. त्याच्या

पासून हेतूय वलाचा प्रारंभ होईल. त्यानंतर तू व तुझे पती वैकुंठलोकी सुखासमाधानाने रहाल. तुला हे कष्ट सहन करावे लागत त्याचे मूळ कारण तू त्या पशुशक्तीला ओढून तिची आराधना केली नाहीस हे होय!" असे सांगिते शंकराने केलासलोकी प्रस्थान केले. तेथे सोचल्यावर चित्ररूप नामक आपल्या एका गणाला आज्ञा केली— "तू वैकुंठ लोकी जा आणि विष्णूला भेटून सांग की त्याचे त्याच्या पत्नीचे दुःख दूर करावे. हेही सांग की मी हा जो विरोप पाठविला आहे. त्याच्या मुलाशी तुम्हां पतिपत्नींवरचे प्रेम व भक्ती आहे!"

शंकराच्या आज्ञेने चित्ररूप वैकुंठलोकी गेला. विष्णूचे द्वारपासक जयविजय यांना त्याने शंकराचा निरोप घेऊन आल्याचे कळवायला सांगितले.

जयने आत जाऊन विष्णूला सांगितले म्हणाला—"शंकराने शंकराचा दूत चित्ररूप आला आहे. मी त्याला अस्त पाठवू का?" त्याने त्याला लगेच घेऊन घाबला सांगितले.

चित्ररूपने आत प्रवेश करून विष्णूला ज्ञानाम केला व कुंचलवार्ता सांगून म्हणाला—"श्रीमो! महादेवाने आपणांला हा निरोप सांगायला आला केली आहे—'आपल्या पत्नी सोप्रायावती लक्ष्मी कोडीच्या रूपे काजिदी व तमसा नद्यांच्या संगमस्थानी ध्यानमग्न

होऊन वसल्या आहेत. लक्ष्मीची आराधना सर्वत्र देव करतात. तिच्या अनुग्रहाशिवाय कोणी मानव सुखी होणे शक्य नाही. अशी सौभाग्यवती दूर असता आपणाला तरी तो विरह कसा सहन होतो? सामान्य गृहस्थ मुळा पत्नीशिवाय सुखी नसतो. म्हणून माझ्यासाठी आपण लक्ष्मीला भेटून तिचे सांत्वन करावे. दक्षयज्ञसमयी जेव्हा मला पत्नीचा विरह सहन करावा लागला तेव्हा पत्नीविषयी जे दुःख असते त्याचा अनुभव मला आला. म्हणून कोणालाही पत्नीविषयी सहन करावा लागला तर त्याचे दुःख खण होते. आपण पत्नीपासून काय दिवस दूर आहा. या अवघीत आपणाला काय सुख लाभले? म्हणून आपण वेळ न चालविता शीब्याच्या रूपे पत्नीला जाऊन भेटावे."

तो निरोप कळल्यावर विष्णू अश्वरूप घेऊन लक्ष्मीकडे गेला. दोघांना एक मुलगा झाला. विष्णू लक्ष्मीला म्हणाला—"आता आपण वेळुंठलोकी परतू या. आपण या

मुलाला पेंवेच सोडून जाऊ या. मू घोडीचे रूप सोडून दे!"

"कोणी स्त्री तिच्या पोटी जन्मलेल्या मुलाचा असा त्याग करते का? या नदी काठावर या मुलाचे रक्षण कोण करणार?" असे लक्ष्मीदेवी म्हणतच होती, तेव्हाच तिला दिव्यरूप प्राप्त झाले. तिला न्यायला विमानही आले.

लक्ष्मी आपल्या मुलाला पोटाशी धरून म्हणाली—"हा मुलगा तर सर्व वन्हेने तुमच्या सारखाच आहे! मी याला सोडून जाणार नाही. आपण तिथे जाऊ या."

"या शिजूच्या हस्ते एक कार्य सिद्ध व्हायचे आहे. यमातीला तुवेंसु नामक एक भुलगा आहे. तो पुत्रप्राप्तीसाठी तपस्चर्या करीत आहे. त्याने या मुलाला पेंऊन त्याला बाढवावे. तुवेंसुकडे पोहोचण्यात या मुलाला कोणत्याही प्रकारचा त्रास होणार नाही." असे लक्ष्मीच्या मनाचे समाधान करून देऊन तिला बरोबर घेऊन विष्णू वेळुंठलोकी तिथून गेला.

शत्रुत्व

उमा व माता शेतारीसेवारी रहात. दोघीत कित्येक दिवसांपासून पाट मंत्री होती. परंतु काहीतरी शुल्कक कारणावरून दोघीने परस्परांशी वैर झाले व ते वादतय गेले. त्यांची सांडणे त्या गल्लीवरच्या सर्व लोकांना एक करघणुकीची गोष्ट झाली. परंतु उमा व माता दोघीच्या नवऱ्यांना ती गोष्ट अपमानाची वाटू लागली. बापकांच्या दारोमच्या भांडणामुळे मानखाली झालेली नवऱ्यांना कशी आवडेल?

आपल्या बापकांचे हे वैर मिटविण्यासाठी दोघी पतींनी एक पुस्ती काढली. उमाच्या नवऱ्याने एक कुल्याने पिल्लू जालून पाडले. माताच्या पतीने एक भाटीने पिल्लू जालून ते पाडले. दोघी पिल्लू वाढू लागली.

काही दिवस ती पिल्ले आपसात सांडत, बागडत खेळत व परस्परांवर गुरगुरत. लोकांना ही गंमत वाटे. पुढे त्या दोघी विल्ल्यांना एकाच ताटनीत खावला घालू लागले. दोघीचे परस्परांवरचे गुरगुरणे कमी होऊ लागले व पुढे कायमचे बंद झाले. दोघी पिल्ले मृत गेले.

उमा व माता दोघींनी लोक बोळोळयाने म्हणत ते ऐकले. "बघो, बाणसांपेक्षा ही जगावरच पुष्कळ बरी!"

दोघींनी कालाचा छत्र लावला व मांढायचे सोहन विवे.

अनाथ मुलगा

श्याम आपल्या आईचे मुलीच ऐकत नसे. ती डडाणटप्पण करी. त्याच्या आईला त्याच्या खट्याळपणा-मुळे फार त्रास सोसावा लागे. मुलाचं कसं होईल याची काळजी वाटे त्याच्या आईला.

एकदा श्याम मुका वडीलबाप्पा स्वकतीची भांडला व तोंडाला आले ते बोलला. ती बुद्ध गृहस्थ श्यामला मारण्याच्या विचारात होता. नेमकी त्याच वेळी श्यामची आई आली. ती मध्ये पडली व मुलाला म्हणाली—

“बाळा, तू थोरामोठ्यांच्या तोंडाला कां लागतोस?”

श्याम म्हणाला—“आई, ते गृहस्थ माझ्याशी नीट बोलले नाहीत व हिडीस फिडोस करू लागले. माझा अपमान केला.”

“बाळा, आपण गरीब आहो. श्रीमंत लोक आपल्यासारक्यांना रागावले, त्यांनी

मिदा केली, अपमान केला तरी तो सहन करावयाचा असतो.” आई म्हणाली.

श्यामला तो सल्ला आवडला नाही. तो म्हणाला—“समज आई, आपण सहन केला नाही तर काय होईल?”

“पोटमुद्धा भरणार नाही, बाबा!” आई म्हणाली.

“मी जर थोरामोठ्यांशी भांडलो तर तू मुद्धा गला जेवायला वाडणार नाहीस का?” श्यामने आईला विचारले.

आईने श्यामला पोटाशी धरले व पाणावलेल्या डोळ्यांनी त्याच्याकडे पहात म्हणाली—“बाळा, मी कां नाही रे खायला घालणार? परंतु मी किती काळ जिवंत राहीन? म्हणून मला काळजी वाटते आहे.”

त्या दिवसापासून त्याने एका गुरुजीकडे विद्याभ्यासास जायला मुरवात केली. तरी कोणी त्याला विना कारण काही वरे वाईट

बालका तर तो विटेचे उत्तर दगडाने देई. त्याच्या दुर्दैवाने श्यामचे शिक्षण पुरे होण्यापूर्वीच त्याची आई वारली.

श्यामला त्याच्या गुरुने समजावून सांगितले—“बाळा रे, तू विद्याभ्यासात हुशार आहेस योश कष्ट सहन करून तू मेहनत केलीस तर तुझा विद्याभ्यास पुरा होईल. म्हणून तू ही दोन वर्षे वार लावून घेऊन कसा तरी विद्याभ्यास पुरा कर.”

अशा तऱ्हेने श्यामने वार लावून घेतले आणि विद्याभ्यास चालू ठेवला. त्या घरांत श्यामला गिरगिराळ्या प्रकारची कामे करावी लागत व लोकांची बोलणी ऐकावी लागत. काम नीट केले तरी ऐकावे लागे, चुक केले तरी ऐकावे लागे.

एका बरी श्यामला झाडांना पाणी घालायचे काम दिले. घरातली मंडळी म्हणायची—“अरे, ऐकू तरी जास्त पाणी घातले तर झाडे कुजून जाणार नाहीत का?” कमी पाणी घातले तर म्हणत—“अरे, एवढेसे पाणी घालून कसे चालेल? झाडे वाळून जातील की!”

अशा तऱ्हेने श्यामने कोणतेही काम केले तरी लोक त्यात बोचन काढीत. तरी श्याम सर्व सहन करी व तोंड उघडून कधी चलाट बोलत नसे. इतक्यात त्याच्या सहनशक्ती-बद्दल सर्व गावातील लोकांच्या तोंडी वाखायणीच ऐकू येऊ लागली.

त्याच गावात एक सधन शेतकरी होता. त्याचा राजू नावाचा मुलगा होता. तो

वयाने श्यामच्या एवढाच होता. कोणाचे बरडावणे किंवा डोळे वटारून पाहणे देखील त्याला आवश्यक नसे. तो फटकळपणे उत्तर देऊन मोकळा होई.

एकदा रामूची आई त्याच्या उर्मटपणा-बहुल रागावून त्याला म्हणाली—“बाळा, तू श्यामला पहा जरा. त्याच्याबरोबर शीक, दुसऱ्याबरोबर कसे बोळायचं जाणि बागायचं ते, ती किती मेहनत करून श्रम्यास करतो?”

त्या गोष्टीचा खरेपणा कळवा म्हणून रामू श्याम काय करतो याच्यावर लक्ष ठेवू लागला. एका घरी श्यामने रडत असलेल्या मुलीला उचलून घेतले नाही. म्हणून त्या घरचे लोक त्याला रागावले. दुसऱ्या घरच्या दडणाऱ्या मुलीला त्याने उचलून घेतले तेव्हा त्या घरची नंडळी म्हणाली—“क्याला रे सारखा सारखा धेऊन दिला ध्यायची संवय कावतोस?” अशा तऱ्हेने प्रत्येक घरी त्याला बोलणी ऐकून घ्यावी लागत व तो प्रत्युत्तर देत नसे.

एकदा रामूने श्यामला विचारले—“श्याम, तुझ्या या सहनशीलतेबरोबर हात टेकले, बाबा! तू हा सर्व अपमान सहन कसा करतोस?”

“लोक रागावतात त्याला कोण काय करणार? त्यांचं हृदय कसं लोप्याहून मऊ आहे. ते मला पोटावर जेवायला नाही का चालीत? त्यांचे माझ्यावर प्रेम आहे!” श्याम म्हणाला.

“दोन मास गिळायला मिळतात म्हणून त्यांच्या शिऱ्या कां कायच्या?” रामूने विचारले.

“माझी आई जिवंत होती तोपर्यंत मलासुद्धा असल्या गोष्टी खपव नसत.” श्याम म्हणाला. तेव्हा रामूला अर्धबोध झाला. आईचा त्याला आधार होता. परंतु तो आधार सुटल्यानंतर अनाथ झाल्यावर सहनशक्ती नसेल तर तो कोणाकडे जावणार?

त्या दिसापासून रामू आईने शान्तिस्थान प्रमाणे सहनशक्ती दाखवून वागू लागला.

विलक्षण संवय

गुणवंतराव फक्त शिक्कूच नव्हते, थोडे कुष्ट व मानव द्रेशी सुद्धा होते. म्हणून त्यांच्यामुळे कोणाचे नुकसान होई तर त्याबद्दल त्यांना माईत नाटण्या ऐकणी आनंद होई.

मध्य रात्री दोन तीनदा तरी त्यांची झोप धोवे. तिजोरी उघडून आत ठेवलेला ऐब्य व पैसे यथास्थानी आहेत की नाहीत लक्षपूर्वक पाहून घेत आणि दार त्तके मोठ्याने बंद करीत की त्याचा आवाज ऐकून शेजारपानारच्या लोकांच्या झोपा मोडत.

शेजाऱ्यांनी तक्रार केली की तुमच्या मुळे रातभर झोप लागली नाही तर ते मनातल्या मनात गुगल्फाखारचे हुरत व म्हणत—“अहो, मी तरी काम करू ? तिजोरीचे दार वट्ट बसलं होतं, म्हणून एवढा आवाज झाला.”

गुणवंतरावांच्या शेजारी एक मातेवाईक आला. तो रातभर जागा होता. त्याने गुणवंतरावांच्या विषयी सर्व शांतपणे ऐकून घेतले व दुसऱ्या दिवशी गुणवंतरावांना म्हणाला—“अहो, तुम्ही जापल्या शेजाऱ्यांवर खरोखर उपकारच करतां आहां. तुम्ही रात्री ती खटकट करतां त्यामुळे शेजारपानारच्या लोकांच्या घरी जोरांची धोती उरली नाही.”

तेवढे पुरते गुणवंतरावांना. शेजाऱ्यांवर उपकार होतो म्हणून मध्यरात्रीच्यावेळी तिजोरी उघडण्याचे त्यांनी बंदच केले.

